

Promise

Voor Bijbels denken in de gezondheids(zorg) 31ste jaargang nr 1 (januari 2015)

In dit nummer:

Komen alle kinderen automatisch in de hemel?

Onze vreugdevolle dromen

10 dingen die u als therapeut niet geleerd heeft (2)

Is Maria mede verlosser van de wereld?

Waarom atheïsten het doel missen

Komen alle kin automatisch in

Deze studie ligt in het verlengde van mijn vorige uiteenzetting over hemelervaringen en keert zich tegen 'heilsautomatisme'. Heel begrijpelijk dat ouders willen weten waar hun doodgeboren of vroeg overleden kind is en dat men zich diverse voorstellingen ervan maakt.

Maar wij weten veel niet. Mogen wij ons bij God beroepen op het 'recht op redding'? Is het niet genadig genoeg dat Hij velen redt? Zonder de komst van Jezus zouden allen verloren zijn.

Het afstaan van een jong kind aan de dood is een uiterst pastoraal gevoelig en teer onderwerp. Bedoeld zijn hier de kinderen die nog niet 'de jaren des onderscheids hebben bereikt', waarvan het geweten nog niet is gevormd. Wereldwijd sterven jaarlijks ongeveer 44 miljoen kinderen door abortus. Discussies laaien op of er trouwens wel sprake is van een kind. Daarnaast kunnen kinderen ongewild door allerlei oorzaken vroegtijdig overlijden. Gebroken in de knop, zo was het toch absoluut niet bedoeld. Het kindje had moeten leven, lang moeten leven. Natuurlijk is er dan veel verdriet bij de ouders die hun unieke, kostbare kindje zo vroeg al moesten missen. Veel tranen vloeien en het lijkt wel of ze ontroostbaar zijn. De droom werd een nachtmerrie.

Wat biedt dan troost en helpt echt om de rouw te verwerken? Goed om te weten dat de Heilige Geest ook wel Trooster wordt genoemd. Dan weten we gelijk wat Zijn specialistische bediening is. De Heilige Geest troost vanuit Gods Woord, want Geest en Woord gaan samen. Niet op grond van ervaringen, niet op grond van de mens, noch op grond van besnijdenis, noch doop, noch zondebesef, noch het (welk?) verbond, maar op grond van Gods Woord en in God Zelf putten we voldoende troost. Visioenen, hemelervaringen van anderen, hoe mooi en ontroerend ze ook mogen zijn, kunnen en mogen nooit deze plaats innemen.

Standpunten

Nu behandelen we dus een uiterst gevoelig onderwerp: hoe staat het met vroeg

Goed om te weten
dat de Heilige Geest
ook wel Trooster
wordt genoemd.

overleden kinderen, gaan zij automatisch naar de hemel? Terwijl voor veel evangelischen¹ dit meestal vanzelfsprekend is, is dit voor reformatorischen nog twijfelachtig. In de Rooms Katholieke Kerk gold: Ongedoopte kinderen gaan verloren, al is hun lijden minder erg², maar Paus Benedictus XVI heeft in 2006 officieel het voorgeborchte (limbus) voor ongedoopte dode kinderen achterhaald verklaard. We zien hier door voortschrijdend inzicht hun nieuwe leer. De kerkvorst zou met die stap de zielen van miljoenen doodgeboren baby's willen redden. Volgens de rooms-katholieke traditie gingen de zielen van kinderen die voor of kort na de geboorte overleden zonder de doop te hebben ontvangen, niet direct naar de hemel, omdat ze niet door de doop van de erfzonde waren gereinigd. Ze gingen ook niet naar

de hel, omdat ze geen kwaad hadden bedreven. Daarom waren katholieken ervan overtuigd dat ze naar het voorgeborchte of limbus gingen. Benedictus was nooit overtuigd van het bestaan van de limbus. De toenmalige kardinaal Ratzinger verklaarde al in 1984 dat hij wel voelde voor afschaffing van de 'hypothese'. Moslims geloven trouwens wél dat de zielen van doodgeboren kinderen rechtstreeks naar de hemel gaan.

Openbaringen en meningen Wat is nu de echte troost bij zo'n groot en intens verlies? Laten we te rade gaan bij de Bijbel. Echter, Gods Woord geeft geen direct antwoord op de vraag of doodgeboren kinderen rechtstreeks naar de hemel gaan. Daarom wordt vaak gretig geluisterd naar onverifieerbare verhalen. Het is maar

deren de hemel?

waar je geloof aan hecht. We citeren hieromtrent eerst wat bronnen en commentaren, en geven enkele reacties erbij.

* **Sadhu Sundar Singh**³ schrijft: "Een klein kind stierf aan longontsteking, een aantal engelen kwam om het over te brengen naar de hemel. ... Ik hoorde de ene engel tegen de andere zeggen: Zie hoe de moeder van dit kind schreit over deze korte en tijdelijke scheiding. Binnen weinige jaren zal zij weer gelukkig met haar kind zijn. Toen namen de engelen het zeltje van het kind mee naar dat mooie en van licht vervulde gedeelte van de hemel, dat apart gehouden wordt voor kinderen, waar engelen voor hen zorgen en hen onderrichten in hemelse wijsheid, totdat ze gaandeweg aan de engelen gelijk worden. Na enige tijd stierf ook de moeder van het kind, en het kind, dat intussen volwassen was geworden, verwelkomde tesamen met andere engelen zijn moeder".

* **Colton Burpo** zelf zei voortdurend en nadrukkelijk dat Jezus zoveel van kinderen houdt (pp. 138, 139). Maar evengoed toch ook van volwassenen? Hij is de God speciaal voor weduwen, wezen en vreemdelingen, en voor vrouwen, enz. enz.. Colton zag een heleboel kinderen in de hemel, waarvan hij de namen zich later niet meer kon herinneren (p. 99). Volgens hem hadden alle hemelingen op Jezus zelf na, vleugels (p. 100). Hoewel Coltons vader, predikant Burpo, beweert "Ik onderwijs wat ik in de Schrift aantref" (p. 188), hecht hij minstens zoveel waarde aan ervaringen en getuigenissen. Hij erkent: "De bijbel zegt niet veel over dit onderwerp, maar we hadden het rotsvaste geloof gekoesterd dat het zo was. Nu hadden we een ooggetuige [hun zontje Colton WJPH], die ons vertelde dat de dochter die we nooit hebben gekend [vanwege een miskraam WJPH] daar vol verlangen op ons wacht". (pp. 128, 129)⁴. De redenering hierachter is goed bedoeld, maar vrij simpel: 'Nou, als u gelooft dat God net zoveel van u houdt als van mij, en dat Hij net zo veel van uw levende

zoon als van mijn levende zoon houdt, is het dan niet logisch dat Hij net zo veel van uw doodgeboren kind houdt als van mijn ongeboren kind?'⁵ Gods liefde moet dus iedereen en vooral alle kinderen wel tot Zich roepen in de hemel. Dat zou je een vroege vorm van alverzoening kunnen noemen.

Wie zichzelf vernedert en wordt als dit kind... Burpo: "Wat is kinderlijke nederigheid? Het is geen gebrek aan intelligentie, maar een gebrek aan valsheid. Je hebt geen verborgen bijbedoelingen. Het is die kostbare, maar korte tijd in ons leven wanneer het ons niet kan schelen wat anderen van ons denken, simpelweg omdat we nog geen besef hebben van aanzien of trots. Die onbevangen eerlijkheid waarmee een driejarige vrolijk in de plassen rondspringt, lachend met een puppy door het gras rolt, of hardop zegt dat je snot aan je neus hebt hangen: daarmee kom je in de hemel. Het is het tegendeel van onwetendheid, het is juist intellectuele eerlijkheid: de waarheid als zodanig aanvaarden en de dingen bij hun naam

noemen, hoe moeilijk dat soms ook is".⁶

* **Gaby Bins**⁷ had een dergelijke ervaring: tot haar grote verdriet eindigde haar eerste zwangerschap in een miskraam. Toen iemand voor haar bad stond er plotseling een hele mooie, grote engel voor haar. Ze gaf haar vijf maanden oude baby aan Jezus die bovenaan een trap stond. Ze volgde de engel, die nu haar baby in zijn armen had, naar een soort ruimte in de hemel waar allemaal boxen en commodes stonden. Daar zag ze een heleboel engelen die druk doende waren met de verzorging van allemaal kinderen en baby's. Jezus zei: "Deze kinderen zijn allemaal overleden, onder andere door abortussen en miskramen. Bij elk van die kinderen hoort een engel die voor hen zorgt, zodat zij hier in de hemel kunnen opgroeien tot volwaardige mensen. De zorg voor jouw kindje nemen wij nu ook op ons". Gaby wilde nog weten of het een jongen of meisje was. Nadat Jezus zei dat het een jongen was, kon ze haar zontje helemaal loslaten.

* **Billy Graham**⁸ heeft geen enkele twijfel erover of zij die als kind sterven in de hemel zullen zijn. God is de God van hoop en redding, en met koning David, die het volgende zei toen zijn zoon stierf, kunnen we zeggen: "Kan ik het soms terughalen? Ik ben wel op weg naar hem, maar hij keert niet terug naar mij" (2Sam.12:23 GNB). Grahams 'hemelgids' van ruim honderd vragen over de eeuwigheid en hemel is laagdrempelig en nogal oppervlakkig. Evangelist Graham gaat totaal voorbij aan de contexten van vele Bijbelcitaten. De hemel wordt voor het gemak gelijkgesteld aan de stad, het hemelse Jeruzalem, het paradijs, de nieuwe hemel en nieuwe aarde en het Vaderhuis. De antwoorden zijn nergens langer dan anderhalve pagina. Wat bedoelde David hier eigenlijk? 'Ik zal wel tot hem gaan' wil zeggen: ik zal ook net als hij eens sterven en in het dodenrijk (sheol) belanden, maar het kind zal niet met mij terugkeren, dus niet uit de dood opstaan. David zei dus: "Ik zal ook sterven en het kind zal niet herleven". Anderzijds vertrouwde David ook in een verblijf in de eeuwigheid: "Ik keer terug in het huis van de HEER tot in lengte van dagen" (Ps.23:6). Baby's, jonge kinderen en verstandelijk gehandicapten hebben geen besef van hun beperkingen of de waarheden van Gods reddingsplan - maar in Zijn genade ontvangt God hen zoals ze zijn en verandert hij hun hart", aldus Billy Graham. Bijbelse onderbouwing ontbreekt hier. Wel een terechte opmerking van hem is: "Als je baby of gehandicapte kind is gestorven, vind dan je troost in de soevereiniteit van een liefdevolle God". Inderdaad,

niet op grond van de leeftijd, of onschuld of onwetendheid van het kind is het voor eeuwig bij God, maar op grond van God Zelf, Zijn karakter: liefdevol, rechtvaardig, barmhartig, genadig en goedertieren.

* **Jack Hayford**⁹ redeneert vanuit het kleine mensje: "Omdat ongebooren kinderen nog geen morele keuzes hebben gedaan en dus onschuldig zijn, worden ze op grond van Gods rechtvaardigheid opgenomen in het hemels vaderhuis, ongeacht het geloof of het ongelooft van hun ouders en zonder rekening te houden met de omstandigheden waaronder het kind eventueel zou worden geboren". De Bijbelse onderbouwing van Hayford ontbreekt of is flinterdun, en zijn argumentatie is helaas weinig overtuigend. Essentieel is of je de hemel kunt missen doordat je zonde doet of omdat je een zondaar bent. Je kunt volgens Psalm 51 in zonde ontvangen en geboren worden. Een absurde consequentie van de opvatting van Jack Hayford is dat als je zeker er van wilt zijn dat je kind in de hemel komt je deze vroegtijdig moet vermoorden. Moord is dan wel een ernstige zonde, maar je kind is dan in elk geval zeker behouden.

* In zijn degelijke studie over de hemel stelt **Embregts**¹⁰ het volgende: "We kunnen uit het bovenstaande [1Cor.7:14, heilig, niet in de zin van verlost maar als apart gezet WJPH] wel concluderen dat willen ouders hun (gestorven) kinderen in de hemel terugzien, zij ook zelf verzekerd dienen te zijn van een plaats in de hemel." Maar dan zou het geloof van de ouder(s) toch doorslaggevend zijn, en dan hebben

kinderen van niet-christelijke ouders pech gehad. Omdat een kind toch nooit zelf bepaalt in welk 'nest' het geboren wordt, klinkt en is deze conclusie onrechtvaardig. We kunnen de visie van Embregts ook anders opvatten: als de kinderen in de hemel zijn, moeten de ouders zelf dan ook in de hemel komen om überhaupt daar hun kinderen te kunnen ontmoeten; en dan klopt het mijns inziens wel.

* Dan een reformatorisch visie. De Christelijk Gereformeerde ds. **M.A. Kempeneers**¹¹ verloor zijn zoontje nadat deze slechts 13 uur had geleefd. Na jarenlange studie onderscheidt hij drie antwoorden die in de loop van de kerkgeschiedenis op de vraag naar de eeuwige bestemming van jonggestorven kinderen zijn gegeven:

1. Alle kinderen zijn in de hemel (volgens onder anderen Zwingli, Toplady, John Newton, Spurgeon);
2. Alle verbondskinderen [zonder uitleg WJPH] zijn in de hemel, op grond van de belofte alléén (aldus onder anderen Wilhelmus à Brakel, Owen);
3. Alleen de uitverkoren [op basis waarvan? WJPH] kinderen zijn in de hemel (visie van onder anderen Beza, Smijtegelt). Persoonlijk weet deze Elburger pastor zich door het tweede antwoord het meest aangesproken. "Uit kracht van het genadeverbond, stellen de Dordtse Leerregels, zijn de kinderen der gelovigen heilig. Zo moeten de godzalige ouders niet twijfelen aan de verkiezing en zaligheid hunner kinderen welke God in hun kindsheid uit dit leven wegneemt" (Gen. 17:7; Hand. 2:39; 1 Kor. 7:14). De kantttekeningen bij deze teksten laten zien dat het om de uitwendige verbonds-heiligheid gaat." Is elk van deze kinderen wel uitverkoren? Zo wordt geschermd met technische termen. God is Rechter en Die beslist. Wij mogen nooit op Gods rechterstoel plaatsnemen. Kinderen uit christen-ouders zijn geheiligd, dat wil zeggen: apart gesteld, bevoorrecht om het evangelie te horen en voorgeleefd zien te worden, maar daarmee nog niet zelf gekerstend. Kempeneers: "Kinderen die geboren worden uit gelovige ouders behoren uitwendig tot het verbond der genade. In de belofte zijn zij een kind des verbonds en wordt hen vergeving der zonden en het eeuwige leven toegezegd". Dan kiest Kempeneers voor het volgende standpunt: "De Heere geeft zekerheid over de zaligheid van een jong gestorven kind, door krachtadig een Bijbeltekst in het hart van twee of meer van Zijn volk te geven. Waar dat gemist wordt, blijft er onzekerheid over de staat van het kind bestaan". Het 'krijgen van waarheden' lijkt me toch te subjectief. Wat te

denken als een in aanzien geestelijk mens (bijv. een predikant) geen enkele bepaalde tekst 'op zijn hart krijgt' voor een pas gestorven kind? Is dat kind dan behouden of verloren? Wat mogen we stellen als principe voor alle kinderen die vroeg overlijden?

* **Ron Rhodes**¹² tenslotte noemt nog vier andere standpunten en kiest voor de vierde:

1. Kinderen zijn zondeloos en daarom automatisch gered als ze sterven. Dit gaat echter in tegen de leer dat alle mensen zijn geboren met een zondige natuur, wat niet helemaal hetzelfde is als de facto gezondigd hebben. (Ps.14:1-3, 51:5, Luk.19:10, Joh.3:16, 18, 36, Rom.3:10, 23, 5:12, 1Kor.15:22, Ef.2:3, Jak.3:2, 1Joh.1:8-10) Het loon op de zonde is de dood. Ieder kind dat sterft

(kan al in de moederschoot) heeft dus de gevolgen gedragen van de straf op de zonde namelijk de dood. Er is een verschil tussen zonde (zondenaatuur) en zonden (de vruchten van de zonde-natuur). Onze zonden kunnen aangerekend worden als ons geweten gevormd is. Dat geldt, voor zover wij, weten bijvoorbeeld niet bij een foetus. Wanneer wel? Dat bepaalt God. Een mogelijke richtlijn: het verschil tussen linker- en rechterhand kennen (Jona 4:11, ongeveer vijf jaar ?). Door ons geweten kunnen we door God geoordeeld worden (Rom. 2:14-16).

2. Omdat God liefde is zal Hij geen enkel kind naar de hel laten gaan (1Joh.4:8). Dit standpunt gaat voorbij aan de andere eigenschappen van God zoals zijn heiligheid.
3. De alwetende God weet van te voren

of een kind dat jong sterft, in de hypothetische toekomst wel of niet zou zijn gaan geloven in Jezus. Zij die zouden gaan geloven zijn dus gered en andersom.

4. Elk kind dat sterft gaat onmiddellijk over naar de heerlijke tegenwoordigheid van God in de hemel. Wanneer het kind sterft, worden de gezegende resultaten van het werk van Christus, volbracht aan het kruis, voor hem of haar van kracht. Op dat moment is het kind behouden en gaat het meteen naar de tegenwoordigheid van God in de hemel. Kleine kinderen kunnen niet geoordeeld worden op grond van hun werken.

Toevertrouwen

Zelf kies ik meer voor standpunt 3. Je zou kunnen extrapoleren: het naar de

toekomst doortrekken van een bepaalde ontwikkeling. Stel dat het te vroeg overleden kindje zich wél had kunnen ontwikkelen, het evangelie had gehoord en zich had kunnen bekeren, wat zou hij/zij dan op dit evangelie hebben geantwoord? God Die de harten door en door kent, zou dit toch weten, en op grond daarvan kunnen oordelen?! Zou iemand tegen zijn/haar wil in de hemel geplaatst worden? Waarom willen we nu al Gods oordeel over anderen weten? Hoe dan ook, laat het oordeel gerust over aan de liefdevolle en rechtvaardige God, die het maximale deed om de hel leeg te houden. Laat alleen deze perfect liefdevolle God de verzachtende en belastende argumenten maar rechtvaardig afwegen.

O, wat kunnen we toch proberen op Gods rechterstoel te gaan zitten om Zijn werk over te nemen. Fout! Maar –anderzijds– ook de bewering dat iedereen, zowel volwassenen als kinderen, die niet in Jezus gelooft, naar de hel gaat, is onhoudbaar. We zouden vergeving moeten vragen aan een ieder bij wie zoiets is beweerd. God ziet de harten aan en aan Hem alleen komt het eindoordeel toe. Vertrouw die overleden persoon, jong of oud, toe aan deze God vol van genade en rechtvaardigheid, heiligheid, liefde en vertroosting. In het volste vertrouwen kunnen we het kindje overgeven en loslaten, toevertrouwen aan de grote kindervriend, die alles in het werk heeft gesteld om de hel leeg te houden en de hemel vol te krijgen. Vertrouw niet op de goedheid van het kind, noch op het voorbeeldige leven van zijn ouders, maar op Gods rijke genade.

© drs. W.J.A. Pijnacker Hordijk

Noten

- 1 Bijvoorbeeld: Aukje van de Kamp, *See you in heaven, Mijn kind is bij God* (Aalten: Cross Light Media). Audio CD in Nederlands met vertaling in Duits.
- 2 Ds. M.A. Kempeneers, *Waar is ons kind?* (Kampen: de Groot Goudriaan, 2007) p. 59.
- 3 Sadhu Sundar Singh, *Waarheen als wij sterven... Visioenen van Sadhu Sundar Singh of Visioenen een korte beschrijving van het leven na dit leven, zijn verschillende vormen van bestaan en de bestemming van goede en slechte mensen zoals die in visioenen gezien*

zijn (Heemstede: A.M. Hoekendijk, 1926), p. 22. (Singh was een Indiaas christelijke zendeling en theoloog die als een sadhoe rondzwierf in voornamelijk de Himalaya en Tibet.)

- 4 Todd Burpo en Lynn Vincent, *De jongen die in de hemel was* (oorspronkelijke titel: *Heaven Is For Real. A Little Boy's Astounding Story of His Trip to Heaven and Back*, 2010), (Barneveld: Plateau, 2013, 5e druk), 215 pp. <https://www.youtube.com/watch?v=F3xItrGOi6Q>.
- 5 Ibid., p. 184.
- 6 Ibid., p. 102.
- 7 Margreet van der Moren, *Kleine engel, JOY!*, dec. 2002 / jan. 2003, p. 15.
- 8 Billy Graham, *Hoe is het thuis? Antwoorden op vragen over de hemel* (Oorspronkelijke titel: *The Heaven Answer Book*, 2012) (Hoornaar: Gideon: 2013), pp. 41, 42, 125, 126.
- 9 Jack Hayford, *Mijn kind is bij God Hoop en herstel voor vaders en moeders van wie een kind is weggenomen door een miskraam, abortus, dood bij de geboorte, wiegedood of ziekte* (Oorspronkelijke titel *I'll hold you in Heaven*, 1986) (Hoornaar: Gideon, 1992) p. 52.
- 10 J.W. Embregts, *De Hemel*, (Doorn: Het Zoeklicht, 2008), p. 90.
- 11 Ds. M.A. Kempeneers, *Waar is ons kind? Een pastoraal-theologische handreiking rond het overlijden van jonge kinderen* (Kampen: de Groot Goudriaan, 2007) 137 pp.
- 12 Ron Rhodes, *Het Wonder van de Hemel* (oorspronkelijke titel: *The Wonder of Heaven*, 2009) (Doorn: Het Zoeklicht, 2010), pp. 159-171.

Onze vreugdevolle dromen

“Altijd maar hopen maakt het hart ziek, maar een vervuld verlangen is een levensboom” (Spreuken 13:12)

Jeugdroom

Toen ik een kind was, las ik boeken over wetenschappers zoals Antonie van Leeuwenhoek, de gebroeders Mayo, Marie Curie en Oliver Sacks die de wereld veranderden. Toen ik ouder werd, wilde ik genezing vinden voor iets bijzonders. Ik werd geïnspireerd door Louis Pasteur die een vaccinatie voor miltvuur uitvond en een manier om melk houdbaar te maken. Op tienjarige leeftijd leek de weg naar de verwezenlijking van mijn dromen het volgen van de studie geneeskunde te zijn, maar toch ging het die kant niet op. God geeft kinderen deze dromen, maar kinderen vullen deze in op een manier die past bij hun jonge verbeelding.

Mijn moeder onderwees lezen en literatuur in een ver afgelegen dorp in de hoge Andes. Een klein jongetje dat door haar leerde lezen werd later een internationaal bekende hartchirurg. We houden van zulke verhalen omdat we ons graag willen onderscheiden. We dromen er allemaal van om van de wereld een betere plek te maken door bijvoorbeeld zangonderwijs, of leren lezen of weer te leren glimlachen. We dromen er allemaal van om dat wat voor ons het belangrijkste is, te ontwikkelen en te verspreiden. Zangers willen de mensen leren zingen, dansers willen iedereen laten dansen. Niemand wordt een leider, onderwijzer of pastor zonder een droom voor de wereld.

Als we in ons leven bepaalde wensen of dromen hebben, is het onvermijdelijk dat we de volgende twee problemen tegenkomen. Allereerst, de manier waarop onze dromen vervuld moeten worden; een fantasie uit de kinderjaren mist realiteitszin en zal zo niet verwezenlijkt worden. Ten tweede zal iets wat voor ons het belangrijkste in het leven is, altijd de oorzaak blijken te zijn van de diepste pijn in ons leven. Wanneer we die twee zaken combineren wordt onze hartedroom gewoonlijk het pijnlijkste en meest ontmoedigende aspect van ons leven. Hier begint de ellende en hierdoor raken we vaak ontmoedigd, cynisch en pragmatisch. Uiteindelijk vergeten we onze dromen omdat we bezig zijn met noodzakelijke en praktische dingen. Ik ben ervan overtuigd dat het belangrijkste plan van het intelligente kwaad in deze wereld is om de weg naar verwezenlijking van onze dromen zo pijnlijk mogelijk te maken, zodat we het opgeven.

Verwezenlijking van een droom is vaak pijnlijk

Enkele voorbeelden van wat onze diepste pijnen betreft zijn: vriendelijke mensen die verwond worden door onvriendelijkheid; minnaars die verwond worden door afwijzing; chirurgen die getraind zijn om mensenlevens te redden, maar toch mensen zien sterven op de operatietafel; therapeuten die geconfronteerd worden met zelfmoord en aanklachten door mensen die nog niet eens de helft hoefden te betalen van wat gebruikelijk is. Door dit proces worden onze dromen meer realistisch en worden we gedwongen erover na te denken. Maar de tekst in Spreuken is waar: “Altijd maar hopen, maakt het hart ziek”. Niemand van ons kan helemaal ontkomen aan die ziekte.

De Psalmist zegt in Psalm 37:4: “Scheep vreugde in de Heer, dan zal Hij u geven wat uw hart verlangt”.

Laten we nog een kijken naar mijn droom. Ik droomde nog steeds van het uitvinden van therapieën en methoden voor genezing. Toen ik negentien was werd ik geconfronteerd met mijn eerste ervaring van goddelijke genezing van een trauma, stapte ik van studie biologie over naar psychologie om datgene te bestuderen wat ik zojuist ervaren had. Niet lang

daarna moedigde Walter Trobisch mij aan af te studeren zodat ik met hem kon samenwerken. Toen ik bezig was met mijn Ph. D. stierf hij. Intussen was al mijn hoop op het vinden van genezende methoden verdwenen, ik werd in beslag genomen door het opvoeden van kinderen, het afbetalen van studentenleningen en werken in mijn beroep.

Tijdens mijn supervisie bij Jane Willard in Shepherd’s House, begon ik meer te begrijpen over goddelijke genezing. Toen leek mijn droom dwaas, onbereikbaar en verloren omdat ik mijn biologiestudie verlaten had. Daarna creëerde ik een nieuwe droom, namelijk het helpen van zendingen met psychische problemen. Nochtans was mijn nieuwe en praktische plan gedoemd tot falen omdat er jaar in jaar uit geen zendingen mijn kantoor binnenkwamen.

Op het laatst gaf ik al mijn boeken die ik bezat en die gingen over zendingsmissies aan een collega, nadat al haar boeken over dit thema verbrand waren. Ik gaf de zendingendroom op en ging aan het werk om traumaslachtoffers te helpen, want die kwamen wel binnen. We kregen mensen met trauma’s vanwege gevangenschap, oorlogen, terroristen, misdaden, fa-

milies, rampen, sekten en ten gevolge van overheidshandelen. Drie maanden later kwam ik tot de ontdekking dat driekwart van mijn afspraken zendingen betroffen, allemaal voor herstel van trauma's. Ik lachte en schudde mijn hoofd.

Het werd me duidelijk dat trauma's altijd het ontwikkelingsproces naar volwassenheid blokkeerden en dat mensen nog wat in te halen hadden als het trauma opgelost was. In Shepherd's House maakte ik deel uit van het Life Model ontwikkelingsteam, waarbij ik vooral ontwikkelingstaken rangschikte en bijzonder geïnteresseerd was in de taken en bijdragen van oudsten. Deze oudsten bestonden

uit de 4e generatie in de ontwikkeling matrix. In India werden ze 'de ouders van de gemeenschap' genoemd. Het in kaart brengen van ontwikkelingstaken hielp ons te ontdekken wat er gemist werd en wat nodig was voor de meeste kans van slagen van een succesvolle counseling. Door ouders en hulpbronnen in een gemeenschap te zoeken, waren we in staat om mensen na hun genezing te helpen volwassen te worden.

De tweede stap in het Life Model was het verwerken van de trauma-behandeling in samenwerking met dr. Karl Lehman. Het in kaart brengen van traumaverwerking door de hersenen gaf een meerwaarde in

de counseling. Het Immanuel-proces dat bij traumaverwerking naar voren kwam, bewees zijn nut bij het zoeken naar leiding, zowel in een kerkelijke gemeenschap als bij groepstherapie en nog vele andere toepassingen naast genezing. Hoewel alle elementen van het Immanuel-proces ook in andere modellen voor goddelijke genezing en therapie te vinden zijn, gaf het in kaart brengen van meer rust, blijdschap en vermindering van pijn, een bijdrage in het genezingsproces. De verhoogde veerkracht bracht sneller genezingen en later een betere ontwikkeling in volwassenheid met zich mee.

Ik wilde mensen helpen stressbestendig en blij in het leven te staan. Na het geweld waarvan ik getuige was toen ik als zendingelingskind opgroeide in Columbia gedurende 'La Violencia', wilde ik in het bijzonder mannen zien, die goed voor hun vrouwen en kinderen om hen heen zorgden. Ik was jammer genoeg vertrouwd geraakt met het beeld hoe ze ellende en angst verspreidden. Nadat ik zag dat trauma's bijzonder snel uitbreiden en dat de beste van de huidige herstelmethoden met intensieve training en supervisie dit tempo nauwelijks bijhouden, realiseerde ik mij ook dat we met een wereldwijde sociale ziekte te maken hebben die besmettelijk en dodelijk is. Er is geen bekende oplossing die

Mijn droom

- 1) God geeft ieder van ons een droom. Al onze dromen bevatten vreugde die zich uitbreidt naar anderen.
- 2) We stellen ons voor hoe die droom verwezenlijkt kan worden, maar zo werkt het niet.
- 3) We worden elke keer diep gekwetst als onze droom geroofd, uitgesteld of geschonden wordt.
- 4) Het kwade zal de verwezenlijking van de droom zo pijnlijk mogelijk maken.
- 5) We vermijden de pijn door de droom die God ons gaf te veranderen of te verbergen.
- 6) We komen weer in contact met onze droom.
- 7) We verwijderen onze eigen middelen om de droom te bereiken.
- 8) We kijken vandaag opnieuw naar onze droom zoals God ernaar kijkt.
- 9) We glimlachen om elkaars dromen.

de explosieve ontwikkeling van trauma's in de wereld kan bijhouden. Op een of andere manier deed dit me denken aan de verspreiding van hondsdolheid. Waar zouden we zijn als Louis Pasteur geen hondsdolheidvaccin had uitgevonden? Vòòr zijn uitvinding verspreidde deze plaag zich wereldwijd, nu zijn onze honden hiertegen beschermd omdat één persoon een oplossing vond en vele mensen het hielpen verspreiden.

Vreugde helpt

Mijn kinderjarendroom werd me opnieuw in herinnering gebracht. Het geniale werk van dr. Allan Schore stelde me in staat om vreugde te zien als een basis voor stressbestendige hersenen en een grotere persoonlijke ontwikkeling in volwassenheid. Vreugde leidt tot veiligheid, vriendschappen, duurzaamheid, een betere gezondheid en creativiteit die ons in staat stellen op een efficiëntere manier mogelijk te maken wat belangrijk is. De gevaarlijkste mensen zijn diegenen die vreugde in hun leven opgegeven hebben. Een laag vreugdeniveau zorgt voor problemen: meer weeshuizen, meer gevangenissen, rampgebieden met veel misdaad.

Vreugde is net zoals trauma iets wat zich snel verspreidt. Vreugde zorgt voor weerstand tegen trauma's en helpt bij herstel. Diep van binnen willen we vreugde verspreiden. Mijn vreugde houdt niet op bij mezelf maar breidt zich uit in mijn omgeving. De oude wijsheid in de Bijbel en de huidige hersenwetenschappen zijn het erover eens: relationele vreugde brengt het beste in ons naar boven.

Mijn droom is weer tot leven gekomen. Het was dezelfde droom die ik als kind had, maar de manier waarop het verwezenlijkt werd had ik nooit kunnen bedenken. Inventariseren hoe vreugdevolle

WHAT'S YOUR DREAM

relaties werken heeft dezelfde potentie als de verspreiding van trauma's. Therapeuten kunnen als professionals relationele vaardigheden onderwijzen, maar de impact is gering omdat er heel veel geld en tijd nodig is om één persoon blij te leren zijn. Indien we, als een gemeenschappelijke taak in onze kerken, een zichzelf vermenigvuldigende vorm van vreugde en genezing ontwikkelen, zou dit wereldwijde resultaten kunnen voortbrengen in de bestrijding van trauma's.

Ik ben niet de enige met een droom. U hebt misschien ook een jarenlang gekoesterde droom gehad die begraven ligt onder de praktische eisen van het leven. Misschien heeft dit verhaal ook uw droom weer tot leven geroepen. Uiteindelijk komt de verspreiding van alle goede dingen voort uit de dromen die God in ieder van ons ontwikkelt. Al onze dromen zijn manieren om de vreugde en

vrede (shalom) van God voort te brengen. Zonder die vreugde doven onze dromen uit, maar kunnen weer tot leven gewekt worden als de vreugde terugkomt!

“Heer om uw macht is de koning verheugd, hij jubelt uitbundig om uw overwinning. U hebt hem gegeven wat zijn hart begeert, wat zijn lippen vroegen is hem niet geweigerd” (Psalm 21:2-3).

Zoek opnieuw naar uw droom. Neem afstand van de wijze waarop u zich voorgesteld heeft hoe het er uit moet zien of hoe het verwezenlijkt moet worden. Wij denken onze dromen te verwezenlijken door sterk te zijn maar God werkt in onze zwakte. Misschien hebben we genezing nodig van de pijn die op onze dromen is gestapeld en van onze hopeloosheid die onvermijdelijk erop volgde. Breng uw droom weer terug naar God en kijk er weer naar zoals God er nu naar kijkt. Ontdek de droom die in u leeft.

© Dr. Jim Wilder

Dit artikel wordt tegelijkertijd gepubliceerd in InterACT Juni/Juli 2014. Op onze website vindt u een uitgebreide CV van dr. Wilder die de inhoud van het artikel ondersteunt.

© Vertaald door Gerard Feller

Tien belangrijk therapeuten in nooit geleerd h

Een toespraak van dr. Jim Wilder op de ACT conferentie in 2014.

Samenvatting deel 1:

Door de vooruitgang van het hersenonderzoek zijn in de laatste jaren belangrijke inzichten verkregen over de vorming en ontwikkeling van de hersenen als een belangrijk onderdeel van de menselijke identiteit. Het Life Model dat mede ontwikkeld is door Jim Wilder is een hulpverleningsmodel waar theologie en neurologie geïntegreerd zijn. Het Life Model heeft als belangrijke kenmerken:

- 1) Ontwikkeling van een multigenerationeel individu met een groepsidentiteit.
- 2) Een Immanuel-levensstijl waarin door de interactieve aanwezigheid van God in het heden, onze relaties in overeenstemming met Hem gebracht worden.
- 3) Vervanging en ontwikkeling van relationele vaardigheden van hersenfuncties als deze ontbreken bij individuen, gemeenschappen en culturen.

Er zijn belangrijke vaardigheden die in de opleiding voor hulpverlener meestal nooit geleerd werden en die zeker ook gezien de voortschrijdende neurologische kennis van groot belang zijn. Deze vaardigheden zijn volkomen inpasbaar in een bijbelse hulpverlening. In het vorige Promise-nummer zijn 4 belangrijke zaken aan de orde geweest namelijk: a) Het ontwikkelen van de basisvoorwaarden van relationele vaardigheden in de hersenen, b) Het oefenen van de rechterhersenhelte-communicatie, c) Nagaan op welke manier en volgorde de hersenen gebeurtenissen verwerken en trauma's oplossen, d) Werken aan identiteit in plaats van het stoppen van de pijn.

We zullen ons nu buigen over zes andere

zaken die hulpverleners meestal niet geleerd hebben.

5) Tijdens de zes onprettige emoties de relationele circuits (RC) actief houden

Hulpverlening aan mannen werd voor mij veel eenvoudiger toen ik leerde dat er zes negatieve/onaangename emoties in de hersenen waargenomen kunnen worden die ieder een individuele training nodig hebben om goed ermee om te kunnen gaan. In plaats van het vage 'je moet leren in contact te komen met jezelf en je gevoelens te uiten' kon ik nu mensen vertellen dat ze zes emoties de baas moesten worden, en binnen vijf minuten wisten ze welke dat voor hen waren. De zes sterk verweven onaangename emoties zijn: verdriet, boosheid, angst, schaamte, walging en wanhoop. Het is van belang om je te realiseren dat dit cluster van gevoelens niet opgewekt wordt door gedachten, maar door spontane reacties op externe prikkels. Er is ook een andere en veel langere lijst van emoties die voornamelijk in de linker hersenhelte gecentreerd zijn en die wel reacties zijn op gedachten. Een andere manier om de twee soorten emoties te onderscheiden is dat validatie (= echtheidsbevinding) de rechtszijdige emoties laat verdwijnen, maar anderzijds de op gedachten gebaseerde emoties in de linker hersenhelte versterkt. Het heeft geen zin om mensen te leren rechtszijdige emoties te corrigeren door het reguleren van wat we denken (dit in tegenstelling tot linkszijdige emoties). Veel beter is het om juist die rechtszijdige emoties te ervaren in een duidelijk vastgestelde, relationele context. Deze verschillen werden mij in het universitair onderwijs in de jaren zeventig niet geleerd. We kregen lange

lijsten, positieve bevestigingen, cognitieve wijzigingen, 'Gestalt' -expressie en zelfs een beetje 'oergeschreeuw'.

Voordat we vijf van deze emoties nader gaan analyseren en zien wat een terugkeer naar relationele, vreugdevolle hersenen betekent, moeten we eerst kijken naar enkele van de belangrijkste kenmerken van goed getrainde hersenen. De relatie is altijd belangrijker dan het probleem. Emoties worden niet geïntensiveerd door motivatie te creëren of navolging bij de ander te bewerkstelligen. Men moet tijdens het uiten van de emoties voortdurend contact houden met de gedachten en ervaringen van de ander. Iedere emotie

e dingen die hun opleiding ebben (deel2)

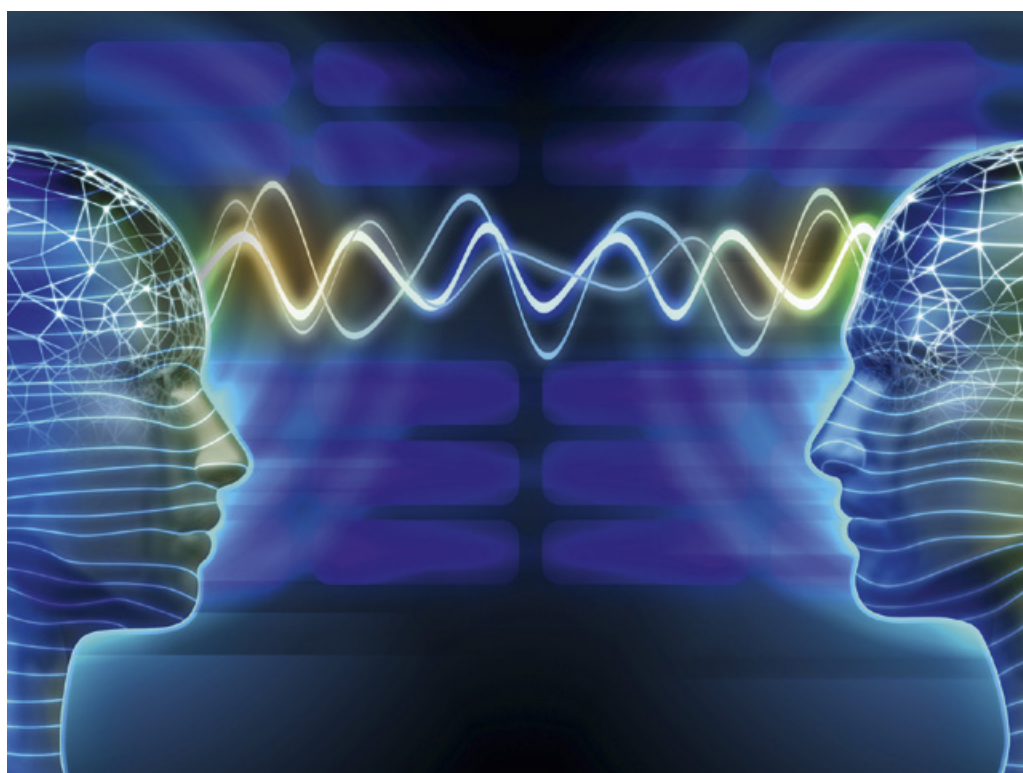

bewaren tijdens een dergelijk gevoel, wil het met rust gelaten en is men niet in staat om die rust op te wekken. Wij zijn vaak bezig om pijnlijke gevoelens te vermijden, en dit wordt een motivatiepatroon in onze relaties met anderen. Veel mensen gebruiken bijvoorbeeld angst, zorgen en bedreigingen om zichzelf op te peppen om zo tot een bepaald patroon te komen dat we 'van uitstel komt afstel' noemen. Binnen dit patroon werkt motivatie het 'beste' door directe sterke bedreigingen. Mensen zullen heel erg hun best doen om schaamte, woede en bedreigingen te voorkomen. Deze respons is zo sterk dat de hersenen niet meer van dat gevoel naar vreugde

terug kunnen schakelen. Men denkt niet meer goed tot rust te komen zonder die negatieve motivatie. Enkele voorbeelden van hoe men denkt: 'Bedreigingen zijn nodig om medewerkers te laten werken. Kinderen gehoorzamen alleen wanneer ik boos ben en tegen hen schreeuw. Als ik mijn vrouw niet beschaam, zal ze nooit een goede echtgenote zijn'. Echter bij het ontbreken van de vaardigheid om terug te keren naar rust en vreugde kan het 'motiveren' van anderen door hun onprettige emoties te vergroten, juist leiden tot een negatieve 'zelf vervullende werkelijkheid'. Men heeft niet in de gaten, dat het terugkeren naar vreugde als een normale

moet gezien worden met de bedoeling tot een betere hechting, verbintenis met de ander te komen (dat is ook een bijbelse motivatie, red.). De relationele circuits (RC) moeten actief blijven en men moet bereid zijn om te pauzeren als dat nodig is voor de verwerking door de ander, met het doel de relatie te verbeteren. Dit principe geeft ons inzicht in hoeverre iemand vanuit de zes onprettige emoties met een individu, gezin, groep of cultuur terug kan keren naar vreugde. Een verkeerde, 'giftige' motivatie (zie hieronder) is vaak de oorzaak van het onvermogen om vanuit die zes onaangename emoties naar vreugde terug te keren. Als ons relationele brein niet weet hoe we een relatie moeten

levensstijl op die manier onbereikbaar is. Want voor mensen met een lage vreugde-ervaring en voor mensen in delen van de wereld waar vreugde niet vanzelfsprekend is, is vreugde slechts een vluchtige ervaring die moeilijker te produceren is als water in de Sahara. Men heeft de hoop op een voorspelbare beperkte capaciteit van 'terugkeren naar vreugde' nodig om het te begrijpen en te leren. Alleen als de hersenen weten dat vreugde op verzoek gevonden kan worden, zal het verlangen en de motivatie om deze vaardigheid te leren, terugkeren. Deze vaardigheid van terugkeren naar vreugde moet voor ieder van de zes onprettige emoties apart geleerd worden. We zullen eens kijken hoe dat proces eruit ziet voor vijf van die onaangename gevoelens, iets wat ik op mijn opleiding nooit geleerd heb.

6) Terugkeren naar vreugde vanuit woede

De meeste artsen en hulpverleners zien boosheid niet als iets wat de relatie verbetert, men heeft ook geen zin om contact te maken met iemand die boos is. We zijn zo vaak blootgesteld aan woede die vanuit een 'giftige' motivatie komt dat er tot op zekere hoogte een terechte angst bestaat over wat boosheid kan teweegbrengen. Er zijn maar weinig hulpverleners die met een bijzonder boos persoon geconfronteerd zijn, die hun RC's niet afgesloten hadden en die hun best deden de relatie te verbeteren. Er zijn weinig hulpverleners die de boze patiënt bevestigden in zijn waarde, die zijn boosheid soms verminderden, om het door de ander te laten verwerken en tegelijkertijd open staan voor de ander, terwijl hij boos is. Zoals met veel emoties heeft woede een rechter hersenhelftversie en een linker hersenhelftversie. De rechter hersenhelftversie van woede is een reactie op een bedreiging die we niet kunnen ontvluchten (zoals een ontsnapping aan een leeuw) of een bedreiging die we moeten stoppen, bijvoorbeeld als iemand ons kind slaat. De linker hersenhelftversie van woede is een gevolg van een bepaalde manier van denken die verergerd wordt door bevestiging. "Mijn vrouw is dom en ongehoorzaam en ze moet een flink pak slaag hebben om naar mij te luisteren". Als we toestaan/goedkeuren hoe boos de man op zijn vrouw moet zijn, gooien we olie op het vuur. De rechter hersenhelftwoede is anders en te zien als een directe reactie op een situatie. Als deze rechter hersenhelftwoede ontbreekt, geeft het de persoon een gevoel dat er iets niet klopt. Een voorbeeld: als de buurman voortdurend de kinderen van een vrouw molesteert en zij daar helemaal niet boos van wordt en heel rustig zegt na wat er gebeurd is: "Ik word niet woedend als hij mijn kinderen

misbruikt". Bij dit voorbeeld weten we direct dat er iets noodzakelijks ontbreekt. Sommige mensen hebben geprobeerd gerechtvaardigde woede van niet-gerechtvaardigde woede te onderscheiden, maar dit onderscheid heeft niets te maken met de 'links of rechts' versies van woede. Als iemand boos is omdat zijn kinderen gemolesteerd worden en dat wordt erkend als een toegestane juiste emotie, zal het iemand eerder tot rust brengen.

Veel families, kerken en ondernemingen gebruiken woede om anderen te motiveren (lees: dwingen) hun regels na te leven. De nadelige gevolgen hiervan zijn dat de motivatie verdwijnt, tenzij "harder straffen het gedrag verbetert", en de verkeerde mensen bewijzen meesters te zijn in het boos zijn. De hersenen zijn ook gevoelig voor het invoeren van een onveilige gehechtheid als de persoon, die we benaderen voor hulp, dezelfde persoon is die we 'niet bang willen maken'. Het motiveren van een groep en het werken aan eensgezindheid in een groep wordt moeilijker naarmate mensen steeds meer woede proberen te vermijden. Deze motivatie van het uiten van woede veroorzaakt de nadelige gevolgen, en toch moeten deze nadelen, namelijk voor de hersenen die voor motivatie afhankelijk zijn van woede, worden betreurd of toegeschreven aan de oorzaak van iemands woede. Zoals met alle relationele vaardigheden van de hersenen kan de terugkeer van woede naar vreugde alleen van iemand geleerd worden die beschikt over die vaardigheden, dus niet door woorden alleen. Ik ga in dit artikel dus niet proberen u een training te geven. Maar woorden helpen ons om mensen te vinden die deze vaardigheid bezitten. Bedenk eens wie je graag bij je zou willen hebben als je te maken hebt met mensen die boos op je zijn, en wie niet. Bedenk eens met wie je zou willen praten als je boos bent. De beste persoon zou iemand zijn die boos kan worden en toch anderen op een vriendelijke manier behandelt, zodat je dit het liefste op zou willen nemen om het voor anderen die moeite met boosheid hebben, af te spelen. Er bestaan mensen met een vaardigheid om vanuit woede terug kunnen keren naar vreugde. De beste leerschool is als je zo met zo iemand je woede kunt delen en kan vragen hoe hij of zij in jouw plaats zou handelen.

7) Terugkomen naar vreugde vanuit angst

De rechter hersenhelftangst kan veroorzaakt worden door een plotseling hard geluid achter ons, onafhankelijk wat we op dat moment dachten. De linker hersenhelftangst wordt bijvoorbeeld veroorzaakt doordat we denken dat een politieauto die

snel achter ons rijdt, ons achtervolgt, totdat we ontdekken dat de politieagent hard reed om nog net voor sluitingstijd een broodje te halen. De meeste therapeuten zijn aardig bedreven om mensen vanuit angst naar vreugde te brengen. Het wordt een beetje moeilijker als de therapeut zelf angstig is. De meeste hulpverleners hebben nooit geleerd hoe ze in de geestelijke hulpverlening met bedreigingen om moeten gaan. De meeste hulpverleners zullen een angstig persoon zien als een waardevol mens die hun hulp nodig heeft, die het waard is om begrepen te worden en die een betere relatie met anderen moet krijgen. De therapeut zal het gevoel hebben dat hij aan dit proces kan bijdragen als hijzelf ook uit kan gaan van een zekere mate van angst. Wat therapeuten misschien niet geleerd hebben, is wanneer je angst moet delen, valideren (objectiveren) en troosten, tot rust brengen en wanneer je gedachten moet veranderen of emotionele triggers moet verwijderen en wanneer verbondenheid gerepareerd moet worden. Om gedachten te veranderen heb je bijna geen relationele vaardigheden van de hersenen nodig, terwijl voor het repareren van verbondenheid (hechting) bijna alle relationele vaardigheden nodig zijn. Het verstrekken van empathie en troost ligt ergens in het midden hiervan. Als een therapeut geen schema heeft om te beoordelen hoever de angst door de hersenen verwerkt is, wordt het moeilijk om te beoordelen welke interventie de volgende stap is om de angst tot vreugde terug te brengen.

8) Terugkomen naar vreugde vanuit schaamte

Tegenwoordig zijn de meeste therapeuten wel bekend met het begrip toxische of giftige schaamte. Veel minder mensen hebben van een gezonde schaamte gehoord die een belangrijke rol speelt in de persoonlijkheidsontwikkeling. Gezonde schaamte is een manier om goede socialisatie te verkrijgen en narcisme te voorkomen. In de lopende herziening van DSM* is narcisme veranderd van een enkelvoudige aandoening naar een klinisch kenmerk van veel aandoeningen. Narcisme is nog steeds één van de meest moeilijk te herstellen persoonlijkheidsgebreken en narcisme ontstaat vaak vanuit een onvermogen om vanuit schaamte terug te keren naar vreugde. Omdat schaamte in diepste wezen een boodschap is van "ik ben niet blij bij je te zijn", is het een soort 'anti-vreugde' boodschap, want vreugde was immers het bewustzijn dat de ander blij is bij je te zijn. Een veertienjarige jongen werd naar mij doorverwezen door een vrouwelijke therapeute nadat hij tijdens de eerste sessie was opgestaan en op haar bank geplast had. Het was zijn opzet-

telijk protest omdat hij voor zijn gevoel gedwongen naar haar toe moest gaan. De natte bank produceerde een 'laag vreugde' gevoel bij de therapeute, die nauwelijks blij met hem kon zijn. Het is duidelijk dat die jongen met een dergelijk gedrag bij anderen, in de kerk, op school of in een warenhuis, dezelfde gevoelens als bij de therapeute op zou wekken. Niemand zal blij zijn als hij zijn ongenoegen uit door dit plasedrag. Leren van schaamte-ervaringen is echter essentieel voor een goede socialisatie.

'Giftige' schaamte (deze schaamte ontstaat als iemand als klein kind wordt afgekeurd en niemand het kind helpt onderscheid te maken tussen foute *daad* en fout *zijn*) komt in twee varianten voor: ten eerste vanuit de linker hersenhelft, waar schaamte betekent: 'niet waardevol' zijn, en ten tweede als het te lang (als regel: langer dan 90 seconden) in de rechter hersenhelft aanwezig blijft. Het langer blijven vastzitten in schaamtegevoelens heeft echter in het verleden aanleiding gegeven tot het 'motiveren' en straffen van degenen die niet voldoen aan wetten, sociale regels en normen. Het opzettelijk versterken en uitbreiden van schaamte ("Je moest je schamen") om een gewenst gedrag te krijgen is 'giftig' zowel wat betreft de linker als rechter hersenhelft variant en werkt zeker niet.

De therapeut is belast met de taak om mensen te helpen te socialiseren, echter dit is het moeilijkste bij patiënten die verkeren in een chronisch gevoel van schaamte, of die dat voor alles willen voorkómen. Denk eens aan de vijandige patiënt die de spreekkamer binnenkomt

met de woorden: "Je bent de zesde kl... zak (of: **hufter**?) waar mijn zogenaamde wettige vrouw me naar toe gesleept heeft om mijn kostbare tijd en geld te verspillen". Zijn toon is vol minachting en zijn kijk op 'zijn vrouw' is vernederend en

vijandig. Het is duidelijk dat we te maken hebben met één of meer levens met een zeer laag vreugdeniveau.

Hoe moeten we reageren om de schandende schaamtegevoelens die er in relaties zijn, weer terug te brengen naar vreugdevolle relaties? We zouden een berg van schaamte kunnen voelen (hij is niet blij om bij mij te zijn) die even in ons hoofd blijft hangen en die kan leiden tot de gedachte "Oh, wat kan hij snel giftige schaamte produceren! Hij moet er wel veel ervaring mee hebben en een hoop schade in relaties veroorzaakt hebben die hij niet kan repareren. Deze kerel heeft het geluk dat hij hier is, omdat hij hier veel kan leren". Het gaat niet zozeer om welke woorden die we spreken of 'proclameren', maar veel meer om het feit dat we schaamte voelen, onze relationele circuits 'aan' houden, en tegelijkertijd zoeken naar mogelijkheden om de relatie te verbeteren zodat het vreugde kan brengen. Je zou bijvoorbeeld als volgt kunnen reageren: "Ik begrijp dat je niet graag hier wilt zijn (validatie) maar tegelijkertijd vraag ik me af of je veel mensen aanspreekt op de manier waarop je dat net deed (nieuwsgierigheid). Ik begrijp dat het je niets uitmaakt wat er tussen ons gebeurt omdat

je gewoon weg wilt (validatie), maar hoe stel je je voor weer gelukkig te worden met je vrouw en kinderen als je zo met ze omgaat?” (terwijl je ondertussen iets naar voren leunt met een lichte glimlach en oprechte nieuwsgierigheid naar zijn antwoord, terwijl je je probeert af te stemmen op een eventuele verandering in zijn innerlijke gesteldheid). De dialoog is op zichzelf niet het belangrijkste, maar de bereidheid van de hersenen van de man om de relatie van vreugde als belangrijker te gaan zien dan het probleem. En de ervaring om te zien dat het met goed opgeleide hersenen (van de therapeut) via non verbale signalen mogelijk is terug te gaan van schaamte naar vreugde. Dit is een vaardigheid die iedere therapeut nodig heeft, want wie heeft niet te maken gehad met een vijandige partner, een opstandige puber of een narcist die schaamte gebruikt om je te manipuleren? Omdat narcisten de neiging hebben om therapeuten aan te klagen, is de terugkeer van schaamte naar vreugde de beste handelswijze.

9) Terugkeren naar vreugde vanuit walging

Er zijn veel humoristische video's die vaders laten zien die luiers verschonen en die hun afschuw moeten overwinnen met

het gevolg dat ze de baby helemaal vergeten. Dit is grappig omdat men herkent dat goed opgeleide moeders met de baby kunnen knuffelen en praten terwijl ze met de poep van de baby bezig zijn. De relatie van blij zijn bij elkaar te zijn hoeft niet worden weggevaagd door walging of afschuw. Iedereen die opgegroeid is op een boerderij heeft geleerd zichzelf te zijn en toch afschuw te voelen. Toch wordt walging door volwassenen vaak op een verkeerde manier gebruikt bij de opvoeding van kinderen. Ouders proberen vaak hun kinderen te motiveren om zich anders te gedragen door de afschuw nog veel groter te maken. Een 'giftige' motivatie kan een rol spelen bij encopresis (het in de broek doen van de behoefte door kinderen van 4 jaar en ouder), enuresis (bedwateren), neuspeuteren, duimzuigen en zelfbevrediging. Dit gebeurt vooral bij meisjes.

10) Terugkeer naar vreugde vanuit hopeloze angst en wanhoop

In de linker hersenhelft is hopeloosheid vaak een product van een berekende conclusie over omstandigheden. In de rechter hersenhelft is hopeloosheid bijna een onmiddellijk besef dat we iets niet kunnen controleren met de tijd en energie die we hebben. Deze ingebakken reactie weerhoudt ons ervan om bijvoorbeeld een bus proberen te halen. De discipelen voelde zich hopeloos toen Jezus hen vertelde dat ze 5000 mensen te eten moesten geven, en terecht! Mozes werd met hetzelfde gevoel geconfronteerd toen hij tussen de Rode Zee en de Farao zat. Maar als we blij zijn dat God met ons is, ook wanneer we niet de kracht en de tijd hebben, zijn we niet alleen en kunnen we zelfs vreugde ervaren omdat God bij ons is.

Gedurende vele jaren van overleg met andere artsen en therapeuten heb ik geconstateerd dat vele artsen nauwelijks de vaardigheid bezitten om van wanhoop terug te keren naar vreugde. Een 'giftige' motivatie van hopeloze gevoelens wordt door suïcidale patiënten vaak gebruikt om hulpverleners te motiveren. Niets werkt, je zou bijna kunnen zeggen dat de patiënt heel hard probeert te bewijzen dat niets zal helpen. Alles is al geprobeerd, niets helpt voor een langere tijd, er is geen betaalbare oplossing en alles wat de wanhopige arts geprobeerd heeft, leidt tot nog meer hopeloosheid. Intussen probeert de arts of therapeut geweldig zijn best te doen om hoop te blijven houden en te wachten op een 'plotselinge doorbraak'. Bijvoorbeeld doordat hij een (andere) expert wil consulteren in de hoop dat deze voor die doorbraak kan zorgen. De arts of hulpverlener zal de hopeloze gevoelens van de patiënt benoemen en vertellen hoe hij zijn best doet om weer hoop te krijgen.

Dit is meestal mijn eerste aanwijzing dat de arts niet weet hoe hij terug moet keren van wanhoop naar vreugde, en dat hij of zij zeer gemotiveerd is (op een 'giftige' en vermoeiende manier) om hopeloosheid ten koste van alles te voorkomen.

Na een inleiding van de arts of hulpverlener die vertelt hoeveel ze al samen gewerkt hebben en hoe ze de patiënte (we noemen haar Jane) bewondert, vertelt ze dat ze nu op een moeilijk punt blijven steken. Vaak wordt dat gevolgd door een opsomming van redenen door de therapeut waarom de patiënt blij moet zijn dat ik er bij ben. En daarna zou het interview met de patiënt/confident als volgt kunnen verlopen.

Ik (naar Jane) “Vertel me over je probleem. Het klinkt heel ingewikkeld”.

Jane: “Oh ja (gevolgd door een 3-5 minuten durend betoog over alles wat fout zit en niet werkt. De arts knikt, en voegt soms wat toe aan haar betoog. Jane pauzeert en beiden kijken me aan).

Ik (naar Jane): Dat zijn heel wat problemen, maar ik neem aan dat het probleem misschien zelfs nog wel groter is.

De arts voegt er aan toe, terwijl ze naar voren leunt en glimlacht: “Maar er is hoop!” Er is iets (vul hier in de favoriete interventies van de arts) dat helpt.

Ik (naar de arts): Vaak helpt een oplossing niet omdat het niet zo groot is als het probleem. Laat ik eerst nog eens verder kijken naar hoe groot het probleem kan zijn”, (en naar Jane): “Is er nog meer dat je wil zeggen?”

Jane: (kijkt voor de eerste keer een beetje opgelucht) “Ja, er is nog veel meer!” (dit wordt gevolgd door een weer 3-5 minuten durend verhaal over problemen, terwijl ondertussen de arts me af en toe nerveus aankijkt. Soms probeert de arts haar te onderbreken door haar hoop en ideeën te geven op zaken die voorbij komen. Uiteindelijk pauzeert Jane weer)

Ik (naar Jane) “Oh, je noemt daar heel wat problemen. Je moet je daar vaak hopeloos door voelen. Ik vraag me zelfs af of er niet nog meer is”. (Jane knikt)

Arts (naar mij) “Ik heb Jane verteld dat er hoop is. Wat zou u voor kunnen stellen wat haar zou helpen?” (vaak klinkt er dan een urgentie in de stem van de arts en soms zelfs een korte lezing hoe belangrijk hoop is, soms in combinatie met hoe moeilijk ze het heeft op dit punt).

Ik (naar Jane): De arts heeft een goed punt als ze benoemt dat je je vaak hopeloos moet voelen. Hoe erg wordt dat dan?” (Jane stort in, terwijl de arts doodsbang toekijkt en achterover leunt en kijkt of ze in een diepe afgrond valt. De geest van de arts bevindt zich in een diepe wanhoop waarbij ieder gevoel van relatie of mogelijkheid tot herstel of zelfs maar zichzelf zijn in de relatie ontbreekt. De arts heeft steeds met succes geprobeerd om Jane te verhinderen in dergelijke intense gevoelens te komen, hoewel Jane zich vaak zo voelt.)

Wat er de eerste 30 minuten volgt is een bloedstollend gesprek voor de arts die geconfronteerd wordt met wanhoop. De ogen van de hulpverlener kunnen uitpuilen, knokkels wit worden, ze heeft een zeer onveilig gevoel, maar voor Jane is het een rijke ervaring om te merken

Checklist Relationale Circuits (kort)

Gemaakt door Karl Lehman MD en aangepast voor THRIVE en CONNEXUS training door Life Model Works.

- 1) Ik wil gewoon dat een probleem, persoon of gevoel weggaat.
- 2) Ik wil niet ervaren wat anderen voelen of luisteren naar wat anderen zeggen.
- 3) Mijn geest is 'vastgelopen' op iets schokkends.
- 4) Ik wil geen contact zoeken of me verbinden met iemand die ik meestal wel mag.
- 5) Ik wil gewoon weg, vechten of niets doen.
- 6) Ik wil agressiever handelen en anderen oordelen en te kijk zetten.

Als u overal ja op zegt zijn uw relationele circuits UIT

dat als ze zich intens wanhopig voelt, ze niet meer alleen is. De arts ondergaat ook voor de eerste keer een hersentraining om van hopeloze angst terug te keren naar vreugde, maar ze zal nog meer ervaringen nodig hebben om deze vaardigheden zich eigen te maken. In de THRIVE training nemen we twee jaar tijd om milde gevoelens te oefenen voordat we naar de diepten gaan waarin Jane zich voelde. Terwijl dit consult voor Jane goed helpt, begint de arts te ontdekken waarom ze 'vastzaten'. Hij of zij had tijdens de opleiding nooit geleerd hoe ze met hopeloze angst en wanhoop om moesten gaan. In het follow-up overleg met de arts verkenden we de mogelijkheden om met hopeloze angst relationeel te blijven door deze ontbrekende vaardigheid te oefenen.

Conclusie

We begonnen met de vraag hoe het proces van vaardigheidstraining invloed kon hebben op de opleiding van jonge therapeuten en hun capaciteiten en vervolgens hoe het een kader biedt voor de therapeutische taken waarmee klinici geconfronteerd worden. Deze korte overwegingen kunnen ons helpen na te denken over de vraag hoe onderwijs in onze persoonlijke relationele vaardigheden ons meer vertrouwen kan geven. Daarnaast wordt het duidelijker hoe we zelf goed toegerust moeten zijn om anderen te kunnen helpen die de benodigde relationele hersenvaardigheden missen. Ten slotte hebben we gemerkt dat gesprekken met artsen en hulpverleners over de gehele wereld de conclusie rechtvaardigen dat de meeste van ons nauwelijks een training of een kader aangeboden krijgen in universitaire en of klinische opleidingen om met deze kennis aan de slag te gaan. Ik moedig alle therapeuten aan om verder na te denken over de vraag hoe ze beter persoonlijk opgeleid kunnen worden door het oefenen

van relationele hersenvaardigheden in allerlei gemeenschappen en culturen op een manier waarin ze dit ook door kunnen geven aan de volgende generaties. Kunnen we misschien zo deel uitmaken van een meer vreugdevolle wereld?

© Dr. Jim Wilder

Een toespraak van dr. Jim Wilder op de ACT conferentie in 2014.

© Vertaald door Gerard Feller
Deel 1 kunt u lezen in Promise oktober 2014 of op onze website www.stichtingpromise.nl

Literatuur

- Connexus Training, www.lifemodelworks.org
- Damasio, Antonio (1994). *Descartes Error (Descartes' fout)*. New York: Avon Books Inc.
- Friesen, J., Wilder, J., Bierling, A., Koepcke, R. & Poole, M. (2113). *Living From the Heart Jesus Gave You (Leven vanuit het hart dat Jezus je gaf)*. East Peoria: Shepherd's House Inc.
- LaCour, Jean, www.netinstitute.org
- Lehman, Karl (2011). *The Processing Pathway for Painful Experiences (De procesweg voor pijnlijke ervaringen)*. www.kclehman.com/download.php?doc=131
- Lehman, Karl (2011). *Outsmarting Yourself (Jezelf te slim af zijn)*. Libertyville: The Joy Books.
- Maltz, Wendy (2001). *The Sexual Healing Journey (De sexuele herstelreis)*. New York: Harper Collins.
- Schore, Allan (2003). *Affect Regulation and the Repair of the Self (Beïnvloeden van regulatie en herstel van het zelf)*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Siegel, David (2006). *The Mindful Brain (Het oplettende brein)*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- THRIVE Training, www.lifemodelworks.org
- Wilder, J., Khouri, E., Coursey, C. & Sutton, S. (2013). *Joy Starts Here (Vreugde begint hier)*. East Peoria: Shepherd's House Inc.
- * Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (kortweg DSM), *Diagnostisch en statistisch handboek voor psychische stoornissen*.

Is Maria mede-verlosser van de wereld?

De rooms-katholieke theologie trekt enkele parallellen tussen Maria, de moeder van Jezus, en het verlossingswerk van Jezus Zelf. Net zoals Jezus is geboren zonder de smet van de erfzonde, zo wordt dat ook van Maria gedacht. Jezus leidde een zondeloos leven, net zoals Maria. Jezus blijft Zijn hele leven ongerept, Maria is de eeuwigdurende maagd. Jezus is de Verlosser, Maria is mede-verlosser. Jezus is de enige Middelaar tussen God en mens, maar Maria is ook middelares. Zoals Jezus lichamelijk in de hemel is, wordt verondersteld dat ook Maria lichamelijk in de hemel is. Het toeschrijven van eigenschappen van Christus aan Maria is van oudsher een bron van twist tussen protestanten (deze zien geen Schriftuurlijke basis voor deze aannames) en rooms-katholieken (die de rol van traditie in de geschiedenis benadrukken).

Definities van begrippen

De hierboven genoemde veronderstellingen zijn allemaal officiële rooms-katholieke dogma's. De uitzonderingen, namelijk mede-verlosser en mede-bemiddelaar, zijn niettemin keurmerken van de rooms-katholieke devotie, waardoor vele rooms-katholieke gelovigen aannemen dat het toch dogma's zijn. Vaak worden deze twee titels als alleen bepalend voor Maria gezien en is er alleen een technisch onderscheid. Maria als verlosser wordt in grote lijnen gezien als een actieve beslissing van Maria om ermee in te stemmen om de moeder van Jezus te worden en dat zo verlossing mogelijk werd, terwijl Middelaar gezien werd als te maken hebbende met het actieve werk van Maria om voortdurend te pleiten voor de redding van hen die hun toevlucht tot haar nemen. Deze rooms-katholieke leer wordt is samengevat in het document *Ineffabilis Deus*: 'Al onze hoop moet rusten op de meest gezegende maagd, op de volkomen eerlijke en vlekkeloze persoon die de giftige kop van de meest wrede slang verpletterde en die redding bracht (dus verlosser!); ...in haar die met haar eniggeboren Zoon, de meest krachtige Middelaar en Conciliatie is in de hele wereld; .....in haar hopen we, zij die ons uit zoveel bedreigende gevaren bevrijd heeft' (1).

Ondanks de inspanningen van een aantal rooms-katholieke geleerden om uitspraken over deze hoedanigheden van Maria te bagatelliseren en de excessen die op grond hiervan plaatsvinden te beperken, wordt

de traditionele rooms-katholieke vroomheid nog steeds door deze regels bepaald. Men gelooft dat Maria een verlosser is (in die zin dat als zij geen toestemming gegeven zou hebben de Zoon van God te dragen, de wereld voor altijd verloren zou zijn) en men gelooft in de rol van Maria als middelares (in die zin dat zij actief reddende genade voor de gelovigen uitdeelt en bidt tot haar Zoon namens hen op een zodanige wijze dat Christus haar voorspraak niet kan weerstaan). Eadmer (AD 1060-1124), een Engelse monnik en leerling van Anselmus, illustreert duidelijk de excessen van deze visie: "Soms lijkt het heil sneller te komen als we Maria's naam aanroepen dan als we een beroep doen op de naam van de Here Jezus". "Rooms-katholieke apologeten verwoorden deze gevoelens tegenwoordig anders, maar dat mag niet worden opgevat als een meningsverschil over de hoedanigheden van Maria's vroomheid. Wanneer de apologeten geconfronteerd worden met dergelijke uitspraken over Maria, proberen ze (ten onrechte) snel nog een rechtvaardiging in de Bijbel te vinden.

De vermeende Schriftuurlijke basis voor Maria als verlosser

De belangrijkste 'bewijstekst' voor Maria als verlosser is te vinden in het eerste

hoofdstuk van Lukas. Dit ene hoofdstuk fungeert als de primaire Schriftuurlijke basis voor de vermeende onbevleete ontvangenis van Maria ("Wees gegroet, vol van genade", vs. 28 in de Douay-Rheims Bijbel, SV), haar speciale status onder de gelovigen ("De Heer is met u", vs. 28), haar eeuwige maagdelijkheid ("Hoe zal dat zijn omdat ik een maagd ben", vs. 34) haar status als 'Moeder van God' (Waarom is dit verleend aan mij, dat de moeder van mijn Heer tot mij komt?", vs. 43), haar unieke 'zaligheid' ("Gezegend zijt gij onder de vrouwen", vs. 42 en "Alle geslachten zullen mij zalig noemen" vs. 48) evenals haar rol als verlosser. Een volledige bespreking van dit hoofdstuk als een ondersteuning van deze overtuigingen is in dit korte artikel niet mogelijk. Ik wil me richten op een enkel vers in dit hoofdstuk dat de rol van Maria als verlosser zou bevestigen.

In Luk. 1:38 zegt Maria, nadat de engel aangekondigd had dat zij door de kracht van de Heilige Geest zwanger zou worden van een kind dat de Zoon van God genoemd zou worden: "De Heer wil ik dienen: laat er met mij gebeuren wat u gezegd hebt". De rooms-katholieke geleerde John McHugh ziet in Maria's verklaring een fiat, dat wil zeggen een

De belangrijkste 'bewijstekst' voor Maria als verlosser is te vinden in het eerste hoofdstuk van Lukas.

toestemming om deel te nemen aan het Goddelijke plan, in plaats van gewoon een nederige onderwerping aan Gods wil. De katholieke theoloog Tina Beattie gaat zelfs zo ver dat zij benadrukt: "Er was geen impliciete dreiging in Gods uitnodiging en geen angst voor de straf. Als ze koos voor het rustige leven, zou ze met rust gelaten worden. De beslissing was van haar en haar alleen... De geschiedenis van de hele wereld werd in de waagschaal gezet door de keuze van een jonge vrouw".

De katholieke nieuw-testamenticus Francis Moloney beweert: "Maria vrij was om te reageren of niet te reageren en dat moet los gezien moet worden van het initiatief van God". De katholieke auteur Neal Flanagan schrijft in zijn boek Marian

Creed: "Ik geloof dat Maria's toestemming het christelijk tijdperk heeft ingeluid en haar op een intieme manier deel maakte aan het verlossende werk van Christus". De impliciete veronderstelling van Moloney en de nog duidelijkere stelling van Flanagan (en anderen), is dat de verlossing van de wereld afhankelijk is van het besluit van Maria om Gods weg in haar leven te aanvaarden.

Een bijbels antwoord

Deze voorbeelden van Bijbeluitleg gaan allemaal voorbij aan de bedoelingen en geest van de schrijver en worden misbruikt in de discussie rond Maria. Deze inlegkunde is voorbeeld van een logische denkfout die geldt als iemand een uitzondering wil maken op een algemeen

aanvaarde regel of uitleg zonder dat deze uitzondering voldoende gerechtvaardigd wordt. Als er zijn andere bijbelse personen zijn die in vergelijkbare omstandigheden zijn als Maria zijn, dan moet ook dezelfde hermeneutiek toegepast worden. Dat doen bovengenoemde auteurs niet, en in plaats daarvan geven zij aan Lukas 1.38 een aparte bijzondere betekenis. Als we hun hermeneutische toepassing op Maria's keuze om Gods plan te accepteren Zijn Zoon te dragen, 'labelen' als medeverlosser, dan moeten we vanuit dezelfde hermeneutiek Paulus' beslissing om Gods leiding te aanvaarden om het evangelie onder de heidenen te brengen ook in die zin interpreteren. Moeten we dan tot de conclusie komen dat als Paulus geweigerd zou hebben, God Zijn verlies genomen zou hebben en alleen verder zou gaan met de Joden? Maria's 'beslissing om samen te werken' is niet relevant in Gods heilsplan. God maakt alleen bekend dat Maria zijn Zoon zal dragen, Hij vraagt haar toestemming niet! Maria's samenwerking is niet van meer belang als de samenwerking van Jozef in het verslag van Mattheüs. Jozef werd voor 'de keus' gesteld om te beslissen Maria tot zijn vrouw te nemen. Als Jozef geweigerd zou hebben, zou Maria, als ongetrouwde, zwangere vrouw zijn beschuldigd van overspel, verbannen en misschien zelfs gestenigd worden. Dat zou de dood van moeder en kind betekend hebben. Geen van de exegeten die een bijzondere betekenis aan 'Maria's toestemming' geven zullen zo ver gaan dat de beslissing van Jozef in Mattheüs 1 om samen met Maria verder te gaan, Jozef ook als een 'mede-verlosser' te kenschetsen. Bovendien is er geen enkele basis Maria als verlosser aan te merken

door haar samenwerking met Gods heilsplan; in die zin is ze niet belangrijker dan Abraham, Isaac, Jacob, Mozes, Gideon of Jeremia. Elk van hen was even belangrijk in de uitvoering van Gods heilsplan in de geschiedenis.

Bovendien, wat moeten we denken van voorbeelden in de geschiedenis waar Gods doel bereikt werd **ondanks** of misschien wel dankzij de ongehoorzaamheid van bepaalde mensen. Tamar die als prostituee een buitenechtelijk kind kreeg, die in de directe afstammingslijn van de Messias was. (Gen38; vgl. Mat. 1:3) God bracht de twee zonen van Juda ter dood vanwege hun ongehoorzaamheid en Juda zelf werd

de vader van Tamars kinderen, geboren uit zijn zondige relatie met haar.

Farao heeft in het verleden ook geprobeerd Gods plan te dwarsbomen door te weigeren Gods volk te laten gaan. Maar Paulus noemt dit later als een integraal deel van Gods plan: "Want het Schriftwoord zegt tot Farao: 'Daartoe heb ik u doen opstaan, opdat ik in u mijn kracht zou tonen en mijn naam verbreid zou worden over de gehele aarde'" (Rom. 9.17).

Ik kan zonder problemen nog meer voorbeelden noemen zoals van Jona die in Gods plan paste ondanks zijn grote tegenzin en zelfs van Judas, wiens verraad aan Jezus door de nieuwtestamentische schrijvers gezien werd als een noodzaak om tot verlossing te komen. "De Zoon des mensen gaat wel heen gelijk van Hem geschreven staat, doch wee de mens, door wie de Zoon des mensen verraden wordt. Het ware voor die mens goed, als hij niet geboren was" (Luk. 22:22; Mark.14:20,21; Mat.26: 23). Hun onwil om met God samen te werken bracht Gods plan met Zijn volk niet in gevaar; deze mensen werden of getuchtigd (=opgevoed) totdat ze deden wat God zei, of ze werden vervangen door anderen die wel meewerkten, of ze werden onbewust gedwongen als een middel om aan een plan mee te werken waar ze op tegen waren! De suggestie dat God Maria vraagt samen te werken voor de verlossing van Zijn volk is niet meer dan een heel onbijbelse aanname.

De katholieke theoloog Richard Skiba geeft als commentaar op Maria's reactie in Luk. 1:38 een betere verklaring van haar

motivatie: "Ze wacht op het bevel van de ander. Het laatste woord in deze zaak is namelijk niet van haar". De motivatie van Maria's response is zeker niet het theologische fiat of de toestemming zoals Rome dat leert. Maria is een dienaar (slaaf) van de Heer die niet de pretentie heeft om God en Zijn heilsplan en de rest van de wereld op afstand te houden, terwijl ze nadenkt over een beslissing, maar veelmeer een houding van nederige onderwerping aan het plan van God, omdat dat de enig mogelijke respons is voor een dienstknecht van de Heer: "Mij geschiedde naar Uw Woord".

©door Eric D. Svendsen

Een artikel van The Practical Hermeneutics column in het Christian Research Journal , vol. 31, nr. 3, 2008.

©Vertaling Gerard Feller

Opmerkingen

- 1 Paus Pius IX, *Mary Immaculate: The Bull Ineffabilis Deus* (Paterson, NJ: St. Antonius Gilde Press, 1946), 23.
- 2 Eadmer van Canterbury, *Liber de Excellentia Beatae Mariae* in Jacques-Paul Migne, *Patrologia Latina*, Vol. 159 (Paris: J.P. Migne, 1844-1855), 309, geciteerd in J. Shinnars, 'De cultus van Maria en populair geloof' in *Maria, de vrouw van Nazareth: bijbelse en theologische perspectieven*, uitg. Doris Donnelly (New York: Paulist, 1989), 170.
- 3 Tenzij anders vermeld, zijn alle Bijbelcitaties afkomstig uit de English Standard Version.
- 4 Voor een uitputtende behandeling, zie Eric D. Svendsen, *Wie is mijn moeder? De rol en de status van de Moeder van Jezus in het Nieuwe Testament en het rooms-katholicisme* (Amityville, NY: Calvary Press, 2001).
- 5 John McHugh, de moeder van Jezus in het Nieuwe Testament (Garden City, NJ: Doubleday, 1975), 65. Vgl. William G. Most, "Onbijbelse Maria Leer?". *Homiletic and Pastoral Review* 94 (mei 1994), 61.
- 6 Tina Beattie, *Maria herontdekken: Inzichten uit de evangeliën* (Liguori, MO: Triumph Books, 1995), 23.
- 7 Francis J. Moloney, *Maris: Vrouw en Moeder* (Collegeville, MN: Liturgical Press, 1988), 19.
- 8 Zie Neal Flanagan, "Maria van Nazareth: Vrouw voor alle tijden," *Marianum* 48 (1986), 167.
- 9 Richard Skiba, "Maria en de 'Anawim'", in *Maria, de vrouw van Nazareth: bijbelse en theologische perspectieven*, uitg. Doris Donnelly (New York: Paulist, 1989), 124-26.

Waarom atheïs doel missen

Inleiding

Over diverse, ook theologische, onderwerpen kun je in zekere zin 'afstandelijk' een studie maken, maar over God Zelf kan dat eigenlijk niet. Immers wie is een mens dat hij dat zou kunnen? Alleen God Zelf kan Zich openbaren. En dat heeft God inderdaad gedaan. God, als Schepper van de mens, heeft Zelf het initiatief genomen door Zich aan de mens te openbaren door Zijn Woord, Zijn Zoon en Zijn Geest. En als we Hem zoeken, dan zal Hij Zich (steeds meer) laten vinden. En Hij wil zelfs woning in ons maken door de Heilige Geest opdat we deel krijgen aan de goddelijke natuur (2 Petr. 1:4). Het gaat er dus niet alleen om te weten wie God is, maar om het kennen, het ervaren van God Zelf.

De realiteit van het bestaan van God

Een bekende vraag is of het bestaan van God al of niet kan worden bewezen of aangetoond. Niet dat het voor ons als christenen een vraag is of hoeft te zijn maar omdat in de wereld waarin wij leven, deze vraag vaak gesteld wordt. En omdat met name atheïsten en mensen die God de rug hebben toegekeerd ons soms met deze vraag (willen) belagen in ons (allerheiligst) geloof.

Het gaat om een actueel vraagstuk, mede omdat de zgn. nieuwe atheïsten van zich laten horen zoals de bekende Richard Dawkins (voormalig Oxford-hoogleraar in de biologie en auteur van 'The God Delusion'), Stephen Hawking (theoretisch natuurkundige uit Cambridge die bijna geheel verlamd in een rolstoel zit vanwege de ziekte ALS), de Amerikaanse neuro-wetenschapper en filosoof Sam Harris, en wijlen de Brits-Amerikaanse journalist, publicist en literatuurcriticus Christopher Hitchens.

In het uitstekende boek 'God in het vizier. Waarom The New Atheists hun doel missen' (1) van John Lennox (wiskundehoogleraar aan de universiteit van Oxford) worden de opvattingen van de nieuwe atheïsten besproken en grondig weerlegd.

Het verschil met de vorige generatie atheïsten is dat de nieuwe atheïsten veel agressiever en militanter zijn en zich afzetten tegen alle vormen van religie. Lennox noemt de volgende drie belangrijkste agendapunten van de nieuwe atheïsten:

- Religie is een gevaarlijk waanidee.
- Daarom moeten we van religie af; we moeten meer van de wetenschap verwachten.
- We hebben God niet nodig om goed te zijn. Het atheïsme kan een volkomen adequate basis bieden voor ethiek (1, pag. 24).

Het gevaarlijke van deze opvattingen is dat ze in zekere zin aannemelijk lijken omdat ook religie in de loop der eeuwen heeft geleid tot extremisme. Maar de denkbeelden van de (nieuwe) atheïsten blijken bij nader inzien aantoonbaar onjuist te zijn en geen enkel fundament te hebben.

Enkele voorbeelden van denkbeelden van nieuwe atheïsten. Christopher Hitchens wil niet alleen het bestaan van God ontkennen, maar als agressieve anti-theïst is

hij van mening dat het effect van religieuze overtuiging uitgesproken schadelijk is (1, pag. 18). De Amerikaanse natuurkundige Steven Weinberg heeft religie een belediging voor de menselijke waardigheid genoemd en pleit ervoor het christendom af te schaffen (2). Sam Harris beschouwt religie als een grote belemmering voor de vooruitgang van de mensheid. Hij heeft als doel de meest hardnekkige en morele pretenties van het christelijk geloof uit te roeien (1, pag. 18). Richard Dawkins ziet elk geloof als blind vertrouwen (dit in tegenstelling tot gezond geloof dat door argumenten en ervaringen wordt ondersteund en bevestigd) en denkt dat bijv. christelijke kinderen opgevoed worden om niet na te denken (1, pag. 53). Deze man vindt de verlossing door de kruisdood van Jezus Christus immoreel, wreed, sadomasochistisch en afstotelijk (1, pag. 173) en hij durft zelfs te zeggen dat de leer van de verlossing door het offer van Jezus Christus volslagen krankzinnig is (1, pag. 184). Deze Dawkins heeft geen enkel besef van de heiligheid van God en van de ernst van de zonde.

ten het

Velen menen dat wetenschap religie overbodig heeft gemaakt. Mensen als Richard Dawkins zijn de kampioenen van de visie dat religie als zodanig heeft afgedaan. Wetenschap is in deze optiek het middel waardoor wij als mensen tot de waarheid betreffende de werkelijkheid komen. Theoloog Jos de Keijzer: "Echter wetenschap wordt in onze beschaving zwaar overgewaardeerd. Maar wat er eigenlijk gebeurt, is niet meer dan het bevestigen van een vooraf gesteld idee (theorie). Wetenschap kan ons vertellen hoe iets werkt en waarom het op een bepaalde manier werkt. Maar het kan ons niet vertellen hoe dat 'iets' er gekomen is en wat de betekenis van dat 'iets' is" (3).

Lennox toont in zijn boek aan dat ook Hawking zich schuldig maakt aan een reeks serieuze misvattingen en zelfs logische denkfouten (1, pag.35). Lennox concludeert dat het atheïsme het verstand ondermijnt dat nodig is om alle soorten argumenten op te bouwen, laat staan wetenschappelijke argumenten. Het atheïsme is ten diepste niets anders dan een geweldig waanidee dat zichzelf tegenspreekt (1, pag. 66).

Atheïsten in Nederland

In ons land is Herman Philipse (hoogleraar wijsbegeerte) een bekende voorvechter van het atheïsme. Hij schreef het 'Atheïstisch Manifest' (1995) en 'De onredelijkheid van religie' (2004) (4). Volgens hem kan een weldenkend mens niet in God geloven. Immers er zouden geen argumenten zijn voor het aantonen van het bestaan van God (5). Philipse ontkent godservaringen als bron van kennis over God, en gaat zelfs zover dat hij van mening is dat de openbaring, die Paulus

op weg naar Damascus kreeg, een aanval van epilepsie was (6).

Om een tegenwicht tegen (nieuwe) atheïsten te bieden, wordt in christelijke literatuur aandacht besteed aan de vraag naar het bestaan van God. Zo is door Jos de Keijzer in samenwerking met CIP de dvd 'Van Beneden Naar Boven' (7) gemaakt waarin over het bestaan van God wordt nagedacht om christenen te helpen die behoefte hebben aan een logische fundering van hun geloof. Juist zij hebben vragen betreffende de houdbaarheid van hun levensbeschouwing in een gesecculariseerde en pluralistische samenleving. "Op het moment dat Gods bestaan 'bewezen' is door ons mensen, dan wordt God ons 'bezit'. Zo'n god is dan gevangen in men-

selijke redeneringen en is geen God meer. Dus nee, God is niet te bewijzen (iets logisch 'bewijzen' kan je alleen maar in de wiskunde en logica). Maar dat wil niet zeggen dat er geen argumenten kunnen zijn voor het bestaan van God of dat er door middel van argumenten geen ruimte gecreëerd kan worden in het denken van niet-christenen om het bestaan van God als een reële mogelijkheid te gaan zien", aldus de Keijzer (8). Het 'bewijs voor het bestaan van God' is een zaak van het hart. Wil je wel dat God bestaat, wanneer blijkt dat Jezus je laat zien dat je je eigen wil moet opgeven?

Verder kan nog worden gewezen op het proefschrift (9) van de filosoof en christen Emanuel Rutten, die op 20 september

2014 promoveerde op een onderzoek naar kosmologische godsbewijzen, of beter gezegd: godsargumenten, dat zijn argumenten die aantonen dat er een Wezen is dat de werkelijkheid, de kosmos, heeft voortgebracht (10). Argumenten kunnen de intellectuele weerstand bij atheïsten wegnemen. Het christelijk geloof is niet iets dat achterhaald of irrationeel is.

Ook in het boek 'God bewijzen. Argumenten voor en tegen geloven' (11) van de filosoof Rik Peels en de theoloog Stefan Paas wordt uiteengezet dat geloof in God een normale redelijke optie is voor normale redelijke mensen. Peels: "Ik geloof dat er goede argumenten voor Gods bestaan zijn". Volgens Peels zijn er ook sterke aanwijzingen voor het bestaan van God. "De kosmos, zo blijkt, is afgestemd op leven. De kans is waanzinnig klein dat de constanten in de natuurwetten zo zijn afgestemd dat leven mogelijk is. Maar die argumenten zijn niet de basis van mijn geloof. Ik geloof in God omdat ik Hem op verschillende momenten in mijn leven ervaren heb" (12).

Nationaal religiedebat

Mede naar aanleiding van het verschijnen van dit boek van Peels en Paas is op woensdagavond 29 januari 2014 in Amsterdam een 'nationaal religiedebat' gehouden waar de christelijke schrijvers van het boek debatteerden met de atheïstische filosofen Maarten Boudry (uit België) en Herman Philipse. Het debat was via internet on line te volgen (13). Het was een debat waar men nogal langs elkaar heen sprak en men elkaar niet kon overtuigen (14), omdat men vanuit verschillende denkkaders redeneerde. De atheïsten gaan alleen uit van de empirie, het waarneembare; zij denken puur rationeel, wetenschappelijk en materialistisch, waarbij het niet-waarneembare bovennatuurlijke ontkend wordt. In dit verband kan worden gewezen op een artikel van Jan Riemersma op internet (15). Ze zijn gevangen in en slaaf van hun verstand, die hun afgod is geworden en die hen met geestelijke blindheid heeft geslagen. We zien hier hoe de duivel ook intelligente mensen kan misleiden. Ondanks hun grote intelligentie redeneren ze op een verkeerd niveau, of anders gezegd, vanuit een verkeerd denkkader. Je zou een atheïst kunnen vergelijken met iemand, die denkt in slechts twee dimensies en daarbinnen God probeert te bewijzen of te ontkennen, en zegt dat een derde dimensie (dus ook God) niet kan bestaan omdat die niet binnen de twee dimensies is waar te nemen.

Tijdens het debat heb ik me allereerst verbaasd over de arrogantie waarmee

de atheïsten spraken, waarbij ze overigens soms terecht wezen op (onnodig) zwakke punten in de argumentatie van de christelijke schrijvers (m.i. wezen zij te weinig op het zojuist genoemde verschil in denkkader). Maar bovenal heb ik me verbaasd over de onzin die met name Philipse uitte. Zo zei hij dat het onmogelijk is om met een onzichtbare, onlichamelijk geest contact te hebben. Mijn vraag is dan: weet hij niet dat hij zelf als mens ook een onzichtbare geest heeft? Immers, we kunnen God nooit via ons verstand vinden, maar met onze geest, met ons hart. Sinds die avond hebben atheïsten en hun argumentatie, nog meer dan daarvoor, voor mij volkomen afgedaan als volstrekt ongeloofwaardig en niet ter zake doende. Voor ons is het bestaan van God een axioma (vanzelfsprekendheid) dat niet te bewijzen is net zomin als te bewijzen is dat een rechte lijn de kortste verbinding is tussen twee punten. Uiteindelijk gaat het niet om intellectuele overwegingen, maar om zaken van het innerlijk.

Uit een interview met Philipse (16) blijkt dat hij niet veel van geloof en godsdienst begrijpt. Zoals gezegd, gaat hij alleen uit van het waarneembare en hij ontkent het niet-waarneembare bovennatuurlijke. Daarom kent hij geen enkele (daarbij moet je lezen: wetenschappelijke) autoriteit toe aan Godsopenbaringen. Daarbij komt, zegt hij, dat allerlei godsdiensten zich op deze openbaringen baseren, die onderling tegenstrijdig zijn. Inderdaad is dat een probleem voor niet-gelovigen. Wat is waar en wat is niet waar? Maar je kunt pas onderscheid maken tussen waarheid en leugen als je je verdiept hebt in de diverse godsdiensten en deze oprecht hebt onderzocht en vergeleken en uiteindelijk ontdekt welke de enige waarheid kan aangeven. De vele mensen die vanuit andere godsdiensten zijn overgegaan naar het christelijk geloof zijn aanwijzingen daarvoor. Je moet dus toetsen. Helaas is het wel zo dat de onderlinge verschillen in inzicht tussen christenen koren op de molen van Philipse is.

Wijsheid vs dwaasheid

Eigenlijk moet men bewogenheid hebben met deze hoogleraar in de wijsbegeerte (!), want ondanks zijn geleerdheid en niet-onsympathieke voorkomen is iemand een dwaas, die zegt dat er geen God is (Psalm 14:1 en 53:2). Bewerende wijs te zijn, zijn zij dwaas geworden (Rom. 1:22). Als nota bene de meest hoogstaande en enige zondeloze en daarom volmaakte mens, namelijk Jezus Christus, de Heer der heren, God(s) bestaand erkende en Hem Zijn Vader noemde en in gebed met Hem sprak (!), wie is dan de mens, die denkt en durft te beweren dat er geen

God is? En dan te bedenken dat het doel van ons leven is om God te leren kennen. Dat is het eeuwige leven (Joh. 17:3). Als iemand (zoals de atheïst doet) het bestaan van God ontkent, mist hij of zij het (eeuwige) doel van zijn of haar leven. "Zonder geloof is het onmogelijk Hem welgevalig te zijn. Want wie tot God komt, moet geloven, dat Hij bestaat en een beloner is voor wie Hem ernstig zoeken" (Hebr. 11:6). En verder kan ook gewezen worden op 1 Kor. 1: 18 t/m 25 dat gaat over Gods wijsheid tegenover de zgn. wijsheid (lees: dwaasheid) van de (ongelovige) mens. Deze teksten zouden Philipse c.s. eens

moeten overdenken. Je ziet hoe iemand door zijn eigen verstand verblind is. Of is het zo dat iemand niet *wil* geloven dat God bestaat omdat hij niet een God boven zich wil erkennen en aan Wie hij reken-schap moet afleggen? Willen atheïsten zelf god zijn? Als we bedenken dat het kennen en het aanbidden van God de zin van ons bestaan en zelfs eeuwig bestaan is, dan blijkt wel de onzinnigheid van het ontkennen van het bestaan van God.

Adieu God?

Niet alleen atheïsten ontkennen of nemen afstand van God, ook sommige theologen,

zoals bijv. Ds. Carel ter Linden, zeggen een persoonlijke liefdevolle God vaarwel. Ter Linden kan zich niet voorstellen hoe zo 'n God te rijmen is met het onbeschrijf-felijke leed in de wereld. "Het proces van evolutie en de ervaringen van lijden en dood verhinderen hem om de God van de Bijbel als een persoonlijke, boven-natuurlijk Opperwezen te beschouwen" (17)(ND 23 mei 2013). Echter het gaat er niet om of we ons iets wel of niet kunnen voorstellen, maar of we het Woord van God geloven. Het gaat erom het mysterie te aanvaarden en ondanks vragen toch te geloven. De kernkeuze is: aanvaard ik wel of niet God en Zijn verlossingsplan zoals de Bijbel die beschrijft?

Andere mensen, zoals sommige bekende Nederlanders (die al of niet geloven in het bestaan van God) in het tv-programma 'Adieu God' van de EO (18) hebben zich van God afgekeerd vanwege het verlies van een dierbare of door onhandig gedrag van gelovigen, met name autoritaire leidinggevend in de kerk. God krijgt de schuld van de ellende en het verlies van dierbaren. Of men zegt 'niets met God te hebben' of men denkt dat God alleen maar een projectie is van de eigen gedach-ten (19). Anderen zeggen: "Er moet wel iets hogers zijn, een of ander Opperwezen" (zij geloven in elk geval nog dat er 'iets meer' moet zijn), maar weten niet wat of wie dat is. Veel mensen willen niet over God nadenken omdat het persoon-lijke consequenties kan hebben. Daarom bedenken ze een eigen verhaal met een eigen god (20). Wat opvalt bij atheïsten en ongelovigen is hun boosheid en soms zelfs haat ten opzichte van God. En dat levert verblinding op zodat zij de waarheid, die vrij zou maken, niet (meer) zien (21). We zien hierachter de inspiraties van de satan die God altijd zwart wil maken. Immers de duivel haat God en de mens.

Rom. 1:18-20 geeft te denken. Daar staat het volgende: "Want toorn van God openbaart zich van de hemel over alle godde-loosheid en ongerechtigheid van mensen, die de waarheid in ongerechtigheid ten onder houden, daarom dat hetgeen van God gekend kan worden in hen openbaar is, want God heeft het hun geopenbaard. Want hetgeen van Hem niet gezien kan worden, Zijn eeuwige kracht en godde-lijkheid, wordt sedert de schepping der wereld uit Zijn werken met het verstand doorzien, zodat zij geen verontschuldiging hebben".

Geloven

Ook al mogen we ons verstand gebruiken, het gaat er helemaal niet om dat de mens zou kunnen bewijzen dat God wel of niet bestaat. God *stelt* eenvoudig dat als men-

sen Hem met hun ganse hart zoeken, Hij Zich door hen zal laten vinden (1 Kron. 28:9; Jer. 29:13). En Hebr. 11:6 zegt heel duidelijk: "Maar zonder geloof is het onmogelijk Hem welgevallig te zijn. Want wie tot God komt, moet geloven, dat Hij bestaat en een beloner is voor wie Hem ernstig zoeken". God vraagt er dus niet om dat we Hem zouden kunnen bewijzen.

We moeten dus geloven dat God bestaat. Dus begrijpen met het verstand, ook wan-neer dat mogelijk zou zijn, is zelfs niet ge-noeg. Het is *door het geloof* dat de Heilige Geest ons God(s) aanwezigheid zal doen beleven. Geloven wijst op vertrouwen, dus op afhankelijkheid. Het geloof vraagt dus moed, om niet te zeggen: lef (immers je ziet God niet, je moet maar geloven dat Hij bestaat en een beloner is van wie Hem ernstig zoeken), en het vraagt een wilsbe-ssing, een keuze. In wezen gaat het om de vraag: Willen we God laten zijn of willen we zelf god zijn?

Als mensen het bestaan van God gaan ontkennen, dan ontstaat er materialisme, leegte, totale zinloosheid. Dan zou er geen zin van het leven zijn. "Zonder God zou-den mensen waardeloze, betekenisloze en piepkleine hoopjes van atomen zijn, die heel even en toevallig ontstaan zijn, verlo-ren in een koud heelal" (22). Bovendien, zonder God is er geen fundament voor de moraal. Er zouden dan ook geen absolute morele waarden, en dus ook geen normen bestaan, en zou men niet kunnen zeggen of het wat uitmaakt of mensen lijden of niet. En dan zou er ook geen onderscheid te maken zijn tussen goed en kwaad, tus-sen schuld en onschuld.

Een argument van atheïsten is dat men uiteindelijk alles zonder God kan verkla-ren. Ik betwijfel dat omdat je bijv. de eeu-wigheid en het bestaan ervan nooit kunt verklaren. En zelfs indien men alles zou kunnen verklaren, dan is men er nog niet, want dan heb je nog steeds niet God *in* je. God(s) Geest) *in* je kan je alleen verkrijgen en beleven door (kinderlijk) geloof in God en het verlossingswerk van Jezus Christus en een diep besef van totale afhankelijk-heid aan God (23).

In dit verband wil ik wijzen op de nuch-tere kijk van Kees Goedhart zoals hij weer-gaf op de Landelijke Dag voor Evangelisa-tie op 23 juni 2012. "Mensen die zeggen: 'Ik kan niet in God geloven', vertellen niet de waarheid. De vraag is niet of we *kunnen* geloven, maar of we *willen*. Daarom moeten we iemand niet proberen te overtuigen, maar voor een keuze stel-len. Mensen stellen mij wel eens de vraag: 'Kun jij bewijzen dat God bestaat?'. Omdat de Bijbel nooit een poging heeft gedaan

om dat te bewijzen, geef ik daarom op die vraag ook geen antwoord en zeg ik: 'Bewijs jij maar dat God niet bestaat en als je dat niet kunt, blijf ik in God geloven'. Wij laten ons door de wereld vaak verleiden door heel omslachtig uit te leggen dat er een God moet zijn. Maar geloven is een keuze" (24).

Het belang van het kennen van God.

Waarom is het kennen van God belangrijk?

1. God wil met ons leven in een eeuwigdurende liefdesrelatie. Daartoe openbaart God Zich aan ons door Zijn Woord (en Geest). In Matt. 22:37 kunnen we lezen: "Gij zult de Here, uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw verstand". En Deut. 6:5 zegt: "Gij zult de Here, uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw kracht". Dus met alles wat in ons is.
2. God (leren) kennen is het doel en de zin van ons leven. Wat triest dus als

iemand niet eens in het bestaan van God gelooft. In Joh. 17:3 lezen we: "Dit nu is het eeuwige leven, dat zij U kennen, de enige waarachtige God, èn Jezus Christus, die Gij gezonden hebt". Het eeuwige leven is dus niet alleen een gave van God, maar bovenal de gave waarbij God Zichzelf geeft! In Jer. 9:23 en 24 kunnen we lezen: "Zo zegt de Here: De wijze roeme niet op zijn wijsheid, en de sterke roeme niet op zijn kracht, de rijke roeme niet op zijn rijkdom, maar wie roemen wil, roeme hierin, dat hij verstand heeft en Mij kent, dat Ik de Here ben, die goedertierenheid, recht en gerechtigheid op aarde doe; want in zodanigen heb Ik behagen, luidt het woord des Heren".

Als we spreken over (het belang van) het kennen van God moeten we onderscheid maken tussen kennis over God en kennis van God.

- Bij kennis over God gaat het over verstandelijke kennis in ons hoofd, dus iets afweten over God. Op zich is die

kennis wel belangrijk, maar die kennis alleen is, als het niet levend gemaakt wordt door de Heilige Geest, koud en afstandelijk en eigenlijk dood. De Geest is er niet in. Het gevaar is dat die kennis ons alleen maar opgeblazen maakt.

- Bij het kennen van God gaat het over het persoonlijk kennen (én ervaren) van God (NB als onze hemelse Vader) met ons hart vanuit een persoonlijke relatie. En dat kan alleen door de inwoning van de Heilige Geest. Het is de Heilige Geest die Gods Woord levend in ons maakt, zodat wij werkelijk gaan leven.

Kennis over God met ons verstand is dus alleen maar 'aangeplakte' kennis, maar door de Heilige Geest geopenbaarde kennis van God is kennis waarmee ons wezen wordt doortrokken. Kennis van God is dus meer waard dan kennis over God. Want ook al heb je alle kennis over God, toch is een mens zonder God (dus eigenlijk goddeloos) als hij Hem niet persoonlijk kent.

Het gaat er niet alleen om dat wij God kennen, maar ook dat God ons kent. Uiteraard kent Hij ons als schepsel. Dat blijkt uit Jer. 1:5a: "Eer Ik u vormde in de moederschoot, heb Ik u gekend". Maar als we een relatie hebben met God en met Jezus Christus, dan wordt voor ons Joh. 10:14 waarheid: "Ik ben de goede Herder en Ik ken de mijne en de mijne kennen Mij". En vers 27 zegt: "Mijn schapen horen naar Mijn stem en Ik ken ze en zij volgen Mij".

Welk Godsbeeld?

Het is uiteraard ook belangrijk dat we een goed beeld van God hebben, want wij zijn in beginsel geschapen als beeld dragers van Hem! En om te weten hoe we behoren te leven, moeten we weten Wie en hoe God is. Het kennen van God is dus niet alleen het doel, maar ook het middel om het doel te bereiken, want door het kennen van God worden wij in staat gesteld daden te doen en mee te kunnen bouwen aan het Koninkrijk van God. Denk bijvoorbeeld aan de tekst "Het volk dat zijn God kent zal sterk zijn en daden doen" (Dan. 11:32b). Hoe meer wij God leren kennen, des te groter het besef van het zich veilig en geborgen weten in Zijn bescherming, bij wat er ook gebeurt, en hoe vruchtbaarder ons leven zal worden (Kol. 1:10), en hoe krachtiger ook de gemeente van Jezus Christus zal zijn (24).

Helaas hebben mensen (niet alleen ongelovigen maar ook gelovigen) vaak een verkeerd beeld van God. Je zou kunnen zeggen: mensen kijken in een verkeerde spiegel of door een verkeerde bril,

waardoor het beeld van God misvormd is geworden. Dit kan komen door gebrek aan kennis. Vooral ongelovigen vragen: "Als God bestaat en almachtig is, waarom doet Hij dan niets aan de ellende in de wereld?". Vaak ligt daarin een verwijt naar God toe. Ook kunnen er verkeerde leringen zijn waardoor sommige christenen een verkeerd beeld van God hebben, bijvoorbeeld God die wraak wil en straft, God die ziek maakt, God die niet wil dat we op zondag fietsen of een ijsje kopen, etc.. Ook door slechte ervaringen met christenen of met de eigen aardse vader kan men een verkeerd beeld van God hebben, waardoor men zich in God teleurgesteld voelt of zelfs bang is voor God of Hem zelfs de rug heeft toekeert.

Hoe God leren kennen?

We kunnen God alleen leren kennen zoals Hij Zich openbaart door Zijn Woord, Zijn Zoon en Zijn Geest. Allereerst heeft God Zijn Woord, de Bijbel, gegeven. Door de Bijbel kunnen we veel over God te weten komen. Dat is het begin. Maar God heeft 'in de volheid des tijds' ook Zijn Zoon Jezus, het vleesgeworden Woord, gegeven. Hij heeft onder ons gewoond en we hebben Zijn heerlijkheid aanschouwd, staat in Joh. 1:14. En een paar verzen later lezen we: "Niemand heeft ooit God gezien; (alleen) de eniggeboren Zoon, die aan de boezem des Vaders is, die heeft Hem doen kennen" (Joh. 1:18). En Jezus zei: "Wie Mij gezien heeft, heeft de Vader gezien" (Joh. 14:9). Jezus als de Zoon van God is de volkomen beelddrager van het wezen van God in mensgestalte. "In Hem

woont de volheid der godheid lichamenlijk" (Kol. 2:9). Jezus is het beeld van God (2 Kor. 4:4). En tenslotte zal de Heilige Geest ons de diepste gedachten van God doen kennen. "Want de Geest doorzoekt alle dingen, zelfs de diepten Gods" (1 Kor. 2:10 b). Door de inwoning van de Heilige Geest in ons zullen we kunnen jagen "naar vrede met allen en naar de heiliging, zonder welke niemand de Here zal zien" (Hebr. 12:14). En we kunnen uiteraard ook nog denken aan de tekst: "Zalig de reinen van hart, want zij zullen God zien (Matt. 5:8). Alleen een rein hart kan God zien. We moeten dus niet zelf een denkbeeld van God maken, maar het beeld van God ontvangen in onze geest door de Heilige Geest.

Voor het kennen en zien van God, wat het doel is van ons (eeuwig) leven, is het allereerst nodig om te geloven en te erkennen dat Hij bestaat. Als iemand dat niet doet, zal hij of zij het doel van zijn of haar leven missen. En dat zou toch eeuwig zonde zijn.

© Piet Guijt, oktober 2014.

Literatuur

1. John C. Lennox, God in het vizier. Waarom *The New Atheists* hun doel missen. Ark Media, Amsterdam 2013.
2. *Het geloof verruimt de geest*, Nederlands Dagblad van 22 maart 2014. Interview van Maurice Hoogendoorn met John Lennox.
3. Jos de Keijzer, Wetenschap bewijst niets.
4. *Atheïstisch Manifest en De onredelijkheid van religie*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, maart 2004.
5. *Christenen vallen niet om van Philipases argumenten*. Maurice Hoogendoorn, Nederlands Dagblad van 28 april 2012.
6. *Steekspel tussen christenen en atheïsten*. Maurice Hoogendoorn, Nederlands Dagblad van 31 januari 2014.
7. Jos de Keijzer, DVD *Van Beneden Naar Boven*, <http://www.vanbenedennaarboven.nl/>
8. Rik Bokelman in gesprek met Jos de Keijzer, CIP-nieuws van 2 september 2013.
9. Emanuel Rutten, A Critical Assessment of Contemporary Cosmological Argu-

ments Towards a Renewed Case for Theism. Vrije Universiteit Amsterdam, 2012.

10. Maurice Hoogendoorn, Geloof in God niet irrationeel, Nederlands Dagblad van 20 september 2012.
11. Rik Peels en Stefan Paas, *God bewijzen. Argumenten voor en tegen geloven*, Uitgeverij Balans, Amsterdam, 2013.
12. *Argumenten tegen Gods bestaan stellen intellectueel weinig voor*. Interview van Rik Bokelman met Rik Peels, CIP-nieuws van 20 januari 2014.
13. Nationaal Religiedebat op 29 januari 2014. <http://www.eo.nl/geloven/nieuws/item/live-nationaal-religiedebat/>.
14. Verslag van het Nationaal Religiedebat op 29 januari 2014. <http://www.eo.nl/geloven/nieuws/item/om-de-hete-brij-heen/>.
15. Jan Riemersma. De gebreken van het atheïsme. Op de site van Geloof & Wetenschap van 21 november 2012 (www.geloofwetenschap.nl).
16. *Als God bestond, mocht-ie het wel duidelijker laten merken*. Interview van Rik Bokelman met Herman Philipse, CIP-nieuws van 20 januari 2014.
17. *Ter Linden zegt persoonlijke God vaarwel*. Redactie Kerk en Religie, Nederlands Dagblad van 23 mei 2013.
18. Thijs van den Brink, EO-televisieprogramma 'Adieu God', diverse uitzendingen.
19. *Het leven is een kermis van ijdelheid*. Gerard Bruins in gesprek met Maarten van Rossum, Nederlands Dagblad van 7 november 2013.
20. Filmpje 1 van DVD van Jos de Keijzer. http://www.vanbenedennaarboven.nl/filmpjes/1_intro.html
21. Zie bijvoorbeeld de aflevering van 8 september 2013 van Bolder 75, een initiatief van de Vrije Baptistengemeente Bethel te Drachten (waarvan Orlando Bottenbley de voorganger is) waarin dominee Arenda Haasnoot in debat was met o.a. de sportjournalist Johan Derksen en de zanger en presentator Ernst Daniel Smid. (<https://www.youtube.com/watch?v=pBPSzt3bmUY&t=54m0s>)
22. Packer, J.I., *God leren kennen*. Uitgeverij Novapres, 1992
23. *Bewijslast ligt bij niet-gelovigen*. Maurice Hoogendoorn in gesprek met Rik Peels. Nederlands Dagblad van 18 oktober 2013
24. Kees Goedhart op de Landelijke Dag voor Evangelisatie op 23 juni 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=7aECLjpt9eo>.

Christelijke assertiviteitstraining voorjaar 2015

10 maandagavonden of 10 dinsdagmiddagen Vanaf febr. 2015 starten er weer twee nieuwe trainingen. Vanaf maandag 23 febr. tot 18 mei (10 avonden) en vanaf dinsdag 24 febr. tot 19 mei (10 middagen). Deze training waarin sociale vaardigheden, gecombineerd worden met christelijke identiteit, is uniek in zijn opzet. Hoe ga je als christen om met grenzen op je werk, in familie, met vrienden en met God? Naast emotionele intelligentie wordt veel aandacht geschonken aan conflicthantering en identiteit.

Cursusinhoud

In de cursus die uitgaat van een Bijbels mensbeeld komen zaken aan de orde zoals:

- Je identiteit als Christen
- Hoe kan ik voor mezelf opkomen en wat is het verschil met “de onderste weg gaan”;
- Hoe leer ik sociale vaardigheden en non verbale communicatie;
- Hoe kan ik spanningen in het samenleven met anderen onder controle krijgen en houden?;
- Hoe ga ik om met mijn gevoelens en

- de gevoelens van anderen?;
- Hoe leer ik op de juiste wijze als Christen te communiceren en grenzen te stellen?;
- Hoe ga ik om met agressiviteit

Leermethodes voor deze training zijn:

- De verschillende soorten rollenspelen,
- Bijbelse voorbeelden en mogelijkheden voor oefeningen,
- Verbale en non- verbale communicatie training,
- Ontspanningstechnieken, groeps gesprekken,
- Bijbelstudies en huiswerkopdrachten.

In sommige lessen wordt gebruik gemaakt van videotraining.

Iedere les bestaat uit een theoretisch gedeelte waarin verschillende hulpmiddelen die tot een betere assertiviteit leiden besproken en beoefend worden. En na de pauze in de subgroepen worden praktische situaties geanalyseerd, besproken en beoefend. Ook komt iedere les een oefening in christelijke identiteit terug. Bij de cursus hoort een uitgebreid (153 blz) cursus-en werkboek wat in de loop der jaren aangepast is aan de ervaringen van de cursus.

Cursusleiding

- Gerard Feller, psychosomatische fysiotherapeut en pastoraal counselor
- Coby Feller, psychosomatisch oefen-therapeute

Wanneer

Data training 2015 (maandagavonden 19.30-22.00 uur):

- Februari 23
- Maart: 2, 9, 16, 23
- April: 13, 20, 27
- Mei: 11, 18

Data training 2014 (dinsdagmiddagen 13.00- 15.30 uur):

- Februari: 24
- Maart: 3, 10, 17, 24
- April: 14, 21, 28
- Mei: 12, 19

Waar

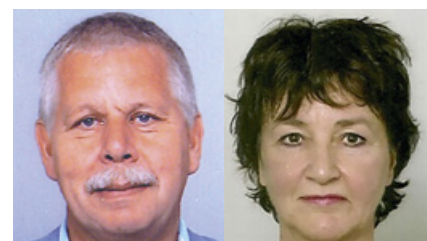
De cursussen worden gegeven in het therapeutisch centrum Oudewater, Lange Burchwal 80, 3421 SM Oudewater.

Voordat men op deze cursus kan inschrijven, dient er een intakegesprek plaats te vinden, waarin er wederzijds afgestemd wordt of de cursus wel voor u geschikt is. Verder wordt de motivatie besproken om daadwerkelijk in de praktijk ook met deze cursus van 10 avonden/middagen te gaan werken U kunt zich Inschrijven of meer info vragen via tel. 0348-561419 of 563359.

Stuur een email naar info@pastoraat.com voor meer informatie of om u op te geven voor de cursus, of bel 0348-561419 of 563359

Kosten

De cursuskosten bedragen inclusief intake en uitgebreide cursusmap 325 euro (alleen voor particulieren) Voor echtparen 50 euro korting per persoon te voldoen vóór aanvang van de cursus op bankrekening NL52RABO035.23.13.498 t.n.v. G.P.M. Feller te Oudewater

Pastorale Studiedag: Lichaamstaal

Deze studiedag wordt DV gehouden op 28 maart 2015 te Oudewater In de christelijke hulpverlening kan vaak op een betere effectieve wijze gebruik gemaakt worden van een gedegen kennis van lichaamstaal. Dit kan als de therapeut of pastoraal werker eerder de ‘microsignalen’ van cliënten opmerkt en deze beter leert te observeren. Voor de cliënt is dit van belang omdat hij/zij daardoor instaat is zichzelf beter te leren kennen en bovendien handvaten krijgt voor een betere communicatie en omgaan met emoties. Op deze dag komen veel facetten van lichaamstaal aan de orde, o.a. hoe we omgaan met ruimtes, mimiek, intonatie,

gebaren, houding en beweging welke implicaties dit heeft in de begeleiding en hoe we het praktisch door middel van oefeningen kunnen aanwenden. Hoe ging Jezus met lichaamstaal om? Hoe kunnen we lichaamstaal in dienst stellen van

onze christelijke hulpverlening? Naast de theorie bestaat deze studiedag ook uit het praktiseren van enkele toepassingen. Dit via non-verbale oefeningen en een oefenprogramma op de computer. Het programma duurt van 10.00 uur tot 16.00 Kosten zijn incl. koffie/thee en uitgebreide reader Deze dag is bedoeld voor iedereen die werkt in hulpverlening en of pastoraat of die geïnteresseerd is zijn communicatie te verbeteren

Info/opgave Praktijk chr. hulpverlening “Heel de mens”, Lange Burchwal 80, 3421 SM Oudewater Tel 0348-567670 of 561419 of via e-mail info@pastoraat.com Kosten: Inclusief uitgebreide reader € 47,50 Deelnemers ontvangen een certificaat van deelname.

Stress te lijf!!

Leer uw lichamelijke spanningssignalen te herkennen en paniekstoornissen te voorkomen.

Een goed alternatief voor mindfulness!!! Meer dan tienduizend cursisten gingen u voor!

4 donderdagavonden of donderdagmiddagen in maart/april 2015

Van 13.00 uur - 15.30 uur en 19.30 uur - 22.00 uur in het therapeutisch centrum op

de Lange Burchwal 80 in Oudewater. Tel. 0348-561419 of 567670. Als bijbelgetrouwe christenen wijzen we de yoga-oefeningen af. Toch vinden we in deze cursus een verantwoord Bijbels alternatief waarin we op een goede manier ook aan lichaams oefeningen ter ontspanning kunnen werken. Wat zijn de spanningssignalen, die je kunt herkennen? Hoe kun je het beste reageren op paniekgevoelens? En hoe staan deze met elkaar in verband? Zo laten we in het kort op eenvoudige wijze iets zien van de werking (fysiologie) van spieren, houding, ademhaling om de lichaams oefeningen beter te begrijpen en daardoor ook beter te kunnen oefenen. Oefeningen, zoals spierontspanningsoefeningen, adem oefeningen en houdingsoefeningen die helpen meer inzicht en controle uit te oefenen op onze lichamelijke spanningen en gezondheid. Zo kunnen we op een verantwoorde manier omgaan met 'de tempel van de geest'.

Cursusinfo:

Cursusdagen: Maart: 12,19, 26 en April: 2

Cursusleiding: Gerard en Coby Feller,

pastoraal counselor, fysiotherapeut, psychosomatisch oefentherapeute

Cursuskosten: De kosten voor de cursus van 4 donderdag middag of avonden, inclusief koffie/thee en cursusboek bedragen € 130,- (vaak vergoed door werkgevers en soms zorgverzekeraars, eerst navragen!)

Opgave

Het is niet mogelijk voor één of twee donderdagen in te schrijven. Lesgeld € 130,- te voldoen op onderstaand rek.nr vóór 1 maart 2015 Opgave via: info@pastoraat.com of tel 0348-567670.

Bij annulering van de cursus binnen een termijn van tien dagen voor de eerste donderdag bent u € 30,- reserveringskosten verschuldigd. Na aanmelding en betaling ontvangt u een bevestiging plus routebeschrijving.

Uw betaling kunt u overmaken op bankrekening NL52RABO0352313498 van de Rabobank te Oudewater t.n.v. G.P.M. Feller onder vermelding 'stress te lijf' voorjaar 2015 (minimum deelnemers 7 maximum 12)

Pastorale cursus:

Toetsen van alternatieve en complementaire geneeswijzen

Zaterdag 7 maart Prijs inclusief 3 boeken ter waarde van € 50,-, + hand outs + koffie € 75,-!

Inleiding

In iedere kerk of gemeente komen in het pastoraat vaak vragen over hoe om te gaan met veel alternatieve en complementaire geneeswijzen. Vaak wordt

niet herkend dat een geestelijke groei in geloof belemmerd wordt door verkeerde bindingen, die ontstaan door occulte contacten in de gezondheidszorg. Ook in het evangeliseren het bereiken van mensen buiten de kerk kan dit een belemmerende factor zijn. Deze cursus geeft inzicht in het denken en handelen van veel van de 'verkeerde alternatieven' Juist omdat er tegenwoordig veel occulte technieken in de reguliere gezondheidszorg geïntegreerd worden is meer up to date kennis noodzakelijk. Stichting Promise heeft in de afgelopen 30 jaar die kennis verzameld en steeds geactualiseerd. Het is een onmisbaar gereedschap in het uitoefenen van een pastorale bediening, anderen niet in het pastoraat werkzame belangstellenden zijn ook van harte welkom

Cursus informatie

- 7 maart van 10.00 - 16.00uur
- De cursus wordt gehouden in het Therapeutisch centrum Oudewater Lange Burchwal 80, 3421 SM , tel. 0348-563359 of 567670
- Docent: Gerard Feller
- Kosten: € 75,- inclusief alle hands out, 3 boeken,koffie/thee, minimum aantal deelnemers 8 maximum 15
- De drie boeken zijn: Genezing uit het oosten? 2 Tussen Waan en Werkelijkheid, 3 Toetst alles, waarheid en leugen in de christelijke gemeente (winkelwaarde € 50,-)
- **Deelnemers ontvangen een certificaat van deelname**

Programma

- 10.00 - 11.15 uur - Inleiding gezondheid, mensbeelden, Yoga: oude en nieuwe technieken, bijbelse toetsing+ vragen
- 11.15 - 12.15 uur - Taoistische geneeswijzen zoals: acupunctuur, Feng Shui, Voetreflexologie, Iriscopie
- 12.15 - 13.00 uur - Lunchpauze
- 13.00 - 14.00 uur - Magnetisme en kosmische energie zoals: magnetisme, Reiki, Therapeutic Touch, Chakra-balancing, homeopathie, bijbelse toetsing+ vragen
- 14.00 - 15.00 uur - Bewustzijn veranderende methodes zoals: hypnose, visualisatie en geleide fantasie, nlp= neuro linguïstisch programmeren, bijbelse toetsing + vragen
- 15.00 - 15.15 uur - Pauze
- 15.15 - 16.00 uur - Weg tot bevrijding, bijbelse alternatieven, Hoe kan ik helpen
- 16.00 uur Afsluiting, uitreiking certificaat

Opgave

Praktijk Hulpverlening "heel de mens" Lange Burchwal 80, 3421 SM Oudewater tel 0348-561419 of 567670 info@pastoraat.com

U kunt zich inschrijven door à € 75,- overmaken op bankrekening NL52RABO0352313498 van G.P.M. Feller onder vermelding 7 maart 2015

We mogen weer terugkijken op 2014 als een gezegend jaar. In ons kwartaalblad Promise hebben we weer veel positieve reacties gehad op artikelen over o.a. over: sekten, doel en effecten van pastoraat, porno, sociale media, vreugde, gezondheid, vaardigheden bij hulpverlening en nog veel meer. Door de toenemende digitalisering verdwijnen er steeds meer bladen. Wij willen voorlopig naast onze digitale versie van het blad (bladen online) zo lang mogelijk vasthouden aan een papieren versie. Dank zij de extra giften van enkele abonnees lukt dit steeds weer. **De abonnementsprijs voor 2015 is vastgesteld op € 25,-** Hiervoor krijgt u 4 keer het PromiseMagazine op de mat en toegang tot de onlineversie (inmiddels 40 bladen!) en onder andere ebooks.

Uw abonnement op Promise Magazine verloopt op 31-12-2014 U kunt het abonnement verlengen op **twee manieren** door:

1ste manier:

€ 25,- over te maken op rek **NL10INGB0004906197** óf **NL58RABO03916.83.071** t.n.v de Stichting Promise te Oudewater onder vermelding van relatienummer en/of adres en abonnement 2015

2e manier door als abonnee in te loggen op de website (Dit heeft onze voorkeur!):

In Juli 2014 heeft u per brief inloggegevens gekregen van ons. Deze inloggegevens staan ook op de achterzijde van de adresdrager van het PromiseMagazine januari 2015. Vervolgens kunt u

- inloggen op de website <http://www.stichting-promise.nl> (menu Magazine -> Inloggen/uitloggen)
- op de profiel pagina, waar u na inloggen terecht komt, kiest u voor het tabje 'Abonnement'
- klik op de knop om te verlengen en doorloop de stappen tot u op de pagina komt waar een bestelnummer staat vermeld U kunt dan het abonnementsgeld overmaken zoals boven bij de eerste manier beschreven staat.

De knop om het abonnement te verlengen blijft zichtbaar tot de betaling in het systeem is geregistreerd.

Bij de tweede manier kunt u ook zelf uw adreswijzigingen invullen.

Voor vragen kunt u contact opnemen met Stichting Promise.

E: info@stichting-promise.nl (ook voor 22 januari 2015)

T: 0348-563359 (na 22 januari 2015)

Veel dank voor uw steun en gebeden!

Gerard Feller

Colofon

Het blad "Promise" is een uitgave van stichting Promise en verschijnt 4 maal per jaar.

Het doel van de stichting is de verkondiging van het evangelie van Jezus Christus.

De stichting tracht dit doel te bereiken door:

- a. Het toetsen van allerlei maatschappelijke en geestelijke stromingen en denkwijzen, vooral op medisch en sociaal gebied aan het Woord van God, de Bijbel.
  - b. Het publiceren via het blad Promise" van geschriften en of bijbelstudies met bovengenoemd doel, dit tevens via audiovisuele middelen aan een zo breed mogelijk publiek.
- De stichting is interkerkelijk en heeft als grondslag, zich daarbij alleen te laten leiden door de Bijbel, waarvan ze gelooft dat dit het geïnspireerde Woord van God is en alleen onfeilbaar gezag heeft.

We geloven dat God deze wereld zo lief heeft, dat Hij zijn Zoon gegeven heeft om onze straf op de zonde te dragen, opdat wij, indien we in Hem geloven eeuwig met Hem mogen leven en ook nu dagelijks Zijn aanwezigheid mogen ervaren. Door middel van diverse activiteiten van de stichting willen we deze boodschap uitdragen

Redactie

Gerard en Coby Feller, Oudewater
drs. W.J. Pijnacker Hordijk, Delft

Comité van aanbeveling

Ds. Orlando Bottenbley
Drs Martie Dieperink
Drs Bert Dorenbos
Drs MartienJan de Haan
Prof. dr. Ir. Henk Jochemsen
Dhr. Hans L.J. Keijzer
Prof.dr. Martjan Paul
Drs Chr. Steyn
Dhr. Teun Stortenbeker
Dhr Feike ter Velde
Ds dr. Paul J. Visser
Drs Jef de Vriese (België)
Drs Téó v.d. Weele
Dr. Jim Wilder (U.S.A.)

De verantwoordelijkheid voor de inhoud van de artikelen is voor de auteur en/of de redactie

Vormgeving DUO-ontwerp, Utrecht

Druk Boom + Verweij grafiservices, Mijdrecht

ISSN: 1383-0295

verschijnt 4 x per jaar

Abonnement 2015: € 25,- per jaargang (inclusief abonnement online)

Abonnement online 2015: € 12,- per jaargang

St.Promise

Lange Burchwal 80, 3421 SM Oudewater
Tel. 0348 - 563359

e-mail: info@stichting-promise.nl

internetpagina: www.stichting-promise.nl

IBAN ING: NL10INGB0004906197

BIC ING: INGBNL2A

IBAN Rabobank: NL58RABO03916.83.071

BIC Rabobank: RABONL2U

Buiten Nederland is alleen een abonnement online mogelijk

St.Promise

Lange Burchwal 80, 3421 SM Oudewater
Nederland

Losse nummer € 4,-

9 771383 029001